

Barnombudsmannens
tilläggsrapport till FN:s kommitté
för barnets rättigheter angående
Sveriges femte periodiska
rapport 2014-03-01

Barnombudsmannen
Box 22106
104 22 Stockholm
Telefon: 08-692 29 50
info@barnombudsmannen.se
www.barnombudsmannen.se

Innehåll

Den disposition vi använt utgår från de områden som barnrättskommittén angett och som följs av staterna när de rapporterar till barnrättskommittén. I denna disposition hänförs artiklarna i barnkonventionen till följande områden:

Barnombudsmannens tilläggsrapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter angående Sveriges femte periodiska rapport 2014-03-01	1
Innehåll.....	1
Sammanfattning	2
1. Allmänna åtgärder för genomförandet (artiklarna 4, 42 och 44.6)	1
Lagstiftning.....	1
Samordning.....	3
Nationell handlingsplan.....	3
Oberoende övervakning.....	4
Resurstilldelning.....	4
Statistik.....	5
Ratificering av internationella dokument om mänskliga rättigheter	6
2. Allmänna principer (artikel 2, 3, 6 och 12).....	6
Artikel 2.....	6
Artikel 3.....	7
Artikel 12	8
3. Familjemiljö och alternativ vård (artiklarna 5, 9-11, 18.1-2, 19-21, 25, 27.4 och 39).....	10
Familjemiljö.....	10
Barn som berövats sin familjemiljö	10
Övergrepp och vanvård	13
4. Funktionsnedsättning, grundläggande hälsa och välfärd (artiklarna 6, 18.3, 23, 24, 26, 27.1-3 och 33)	15
Hälsa och hälsovård	16
Levnadsstandard	19
5. Utbildning, fritid och kulturverksamhet (artiklarna 28, 29, 30 och 31).....	20
Utbildning inklusive yrkesutbildning och handledning	21
Mobbning.....	22
6. Särskilda skyddsåtgärder (artiklarna 22, 30, 32-26, 37b - d, 38, 39 och 40).....	23
Asylsökande barn och flyktingbarn.....	23
Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi.....	25
Ungdomars rättsskydd	27
Barn som brottsoffer eller vittnen till brott.....	32

Sammanfattning

Barnombudsmannen har i uppgift att företräda barns och ungas rättigheter utifrån FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) samt bevaka och driva på genomförandet av konventionen.

I Barnombudsmannens tilläggsrapport till FN:s kommitté för barnets rättigheter (barnrättskommittén) lämnar vi en beskrivning och en analys av de områden som Barnombudsmannen uppmärksammat. Vår utgångspunkt är de rekommendationer som Sveriges regering fick från barnrättskommittén i samband med den granskning kommittén genomförde 2009. Vår rapport är också avsedd att komplettera den presentation som ges i Sveriges femte periodiska rapport 2012 om barnkonventionens genomförande.

I Barnombudsmannens rapport redogör vi för de frågor som barn och unga har uppmärksammat oss på sedan 2009, tillämpningen av lagstiftningen med utgångspunkt i barnkonventionen samt utvecklingen av arbetet med barnkonventionens genomförande i kommuner, landsting och statliga myndigheter.

Barnombudsmannen har de senaste åren systematiskt lyssnat på barn i utsatta situationer. Vi har organiserat expertgrupper med barn som upplevt våld eller övergrepp, varit omhändertagna av samhället eller upplevt utanförskap. Vi har besökt barn på de statliga särskilda ungdomshemmen, i transitboenden för ensamkommande asylsökande barn, i hem för vård eller boende samt i häkten och polisarrester. Den sammantagna bild som tecknas är att barn i utsatta situationer får sina rättigheter åsidosatta i två fundamentala avseenden. Det handlar dels om barnets rätt att komma till tals och bli lyssnad på och dels om barnets rätt att kunna få sin sak prövad och ges upprättelse när rättigheter kränks. I våra senaste årsrapporter har Barnombudsmannen återgett hur barn i utsatta situationer vittnar om att de inte vet om sina rättigheter och att de tycker sig ha små möjligheter att komma till tals i frågor som är oerhört viktiga för dem. Särskilt allvarligt är att myndigheter som ska utgöra ett viktigt skydd i regel är okända eller otillgängliga för barn. Det gäller socialtjänsten men även tillsynsmyndigheter och domstolar. Sverige brister också i att ge barn möjlighet att få sin sak prövad och få upprättelse när den som kränker är staten.

1. Allmänna åtgärder för genomförandet (artiklarna 4, 42 och 44.6)

Lagstiftning

10. Kommittén uppmanar konventionsstaten att vidta alla de åtgärder som krävs för att se till att den nationella lagstiftningen bringas i full överensstämmelse med konventionen och rekommenderar att konventionsstaten fortsätter med och förstärker sina insatser för att konventionen formellt ska erkännas som svensk lag. Vidare rekommenderar kommittén att konventionen alltid ska vara rådande i de fall där nationella bestämmelser skiljer sig från den lag som innefattas i konventionen.

I en skrivelse år 2009 uppmanade Barnombudsmannen regeringen att göra en bred översyn av hur svensk lagstiftning och praxis förhåller sig till barnkonventionens bestämmelser samt överväga om barnkonventionen bör ges rättslig ställning som lag.¹ Under 2011 genomfördes en kartläggning inom regeringskansliet som skulle belysa hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med barnkonventionen. Kartläggningen utmynnade i en departementspromemoria, som presenterades i november 2011. I kartläggningen konstateras att svensk lagstiftning överlag står i god överensstämmelse med barnkonventionen.² Barnombudsmannen delade inte fullt ut dessa slutsatser. Kartläggningen saknade dessutom en genomgång av praxis, det vill säga i vilken utsträckning barnets rättigheter respekteras i praktiken i beslut och åtgärder. Vår bedömning är att det i vissa avseenden fortfarande finns väsentliga skillnader mellan barnkonventionen och svensk lagstiftning, även om de största utmaningarna handlar om hur befintlig lagstiftning tillämpas.

Ett exempel på skillnaden mellan svensk lagstiftning och barnkonventionen är att det enligt svensk lag är tillåtet att isolera barn som misstänks för brott och som frihetsberövas i arrest och häkte under utredningstiden. Mot bakgrund av de allvarliga mentala skador eller lidande som isolering kan leda till för barn anser FN:s specialrapportör mot tortyr att det kan likställas med tortyr samt grym, omänsklig eller förnedrande behandling och att det borde förbjudas vad gäller barn. Isolering av barn borde därmed inte heller vara förenligt med artikel 37 i barnkonventionen, som anger att inget barn får utsättas för tortyr eller annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Inget barn bör enligt vår mening frihetsberövas i isolering under utredningstiden. Det är också tillåtet att isolera barn som är placerade på särskilda ungdomshem genom att hålla dem i så kallad avskildhet. Barnombudsmannens granskning har tidigare visat att avskiljningar har använts rutinmässigt eller som bestraffning på ett sätt som inte är förenligt med vare sig artikel 37 i barnkonventionen, svensk lagstiftning eller de riktlinjer som Statens institutionsstyrelse (SIS) har.

Det finns också brister när det gäller tillämpningen av lagen, även då den har anpassats till barnkonventionen. Trots att principen om barnets bästa införts i ett antal portalparagrafer i svensk lagstiftning har det inte räckt för att principen ska få genomslag i praktiken och utgöra grunden i handläggning och i alla beslut. Det gäller bland annat den svenska utlänningslagen. Där står att i ärenden som rör barn ska det särskilt beaktas vad hänsynen till barnets hälsa och utveckling samt barnets bästa i övrigt kräver. Trots denna bestämmelse förekommer det att det inte går att utläsa om eller hur barnets bästa beaktas i ärenden som rör barn. Barnombudsmannen anser att barnets bästa måste ges en mer framträdande roll i utlänningslagen, och att det bör framgå av dokumentationen på vilket sätt man har tagit hänsyn till barnets bästa. Det finns också brister i hur barnets bästa beaktas samt hur barnets rätt att komma till tals och att få sina åsikter beaktade tillämpas i praktiken. Det gäller bland annat i tvister om vårdnad, boende och umgänge, trots att

¹ Barnombudsmannen. Barnkonventionens rättsliga ställning i Sverige. Skrivelse 2009-11-18

² Hur svensk lagstiftning och praxis överensstämmer med rättigheterna i barnkonventionen – en kartläggning (Ds 2011:37).

barnets bästa ska vara avgörande i sådana beslut och att hänsyn ska tas till barnets vilja med hänsyn till barnets ålder och mognad.

Barnombudsmannen välkomnar den utredning som nu tillsatts för att göra en kartläggning inom särskilt angelägna områden av hur tillämpningen av lagar och andra föreskrifter stämmer överens med barnets rättigheter enligt barnkonventionen samt de tilläggsprotokoll som Sverige har tillträtt. Utredaren ska också analysera för- och nackdelar med att inkorporera barnkonventionen i svensk rätt.³

Barnombudsmannen anser att barnkonventionen ska inkorporeras i svensk lag, kombinerat med en fortsatt transformering. Trots att Sverige har genomfört flera åtgärder för att genomföra barnkonventionen sedan den ratificerades i 1990, kvarstår många av de brister och förslag till åtgärder som barnrättskommittén återkommande betonat i sina rekommendationer till Sverige. I de fall där barnkonventionens artiklar arbetats in i svensk lagstiftning kan den få betydelse för tillämpningen i enskilda fall. Däremot har barnkonventionen fortfarande begränsad betydelse vad gäller områden där lagstiftningen inte anpassats till barnkonventionen. I utredningar och förarbeten hänvisas ibland till barnkonventionens sammanfattade innehåll, men det är ofta otydligt vilken praktisk betydelse detta är avsett att få. I förarbeten beskrivs lagstiftarens intentioner med lagen och det skulle vara av yttersta vikt att barnkonventionen i större utsträckning tydliggörs i förarbeten och därmed ges betydelse vid rättstillämpningen.

Sveriges folkrättsliga åtagande när det gäller barnkonventionen är inte bara en fråga för lagstiftaren, utan i högsta grad en fråga för det allmänna i form av myndigheter och domstolar samt på lokal och regional nivå. Trots att Sverige är folkrättsligt bundet av barnkonventionen genom ratificering, tycks principen om fördragskonform tolkning inte tillämpas i någon större utsträckning vid landets domstolar i relation till barnkonventionen. Däremot förekommer argument för att barnkonventionen inte ska beaktas eftersom den inte är svensk lag.⁴ Barnombudsmannen välkomnar en dom från Högsta domstolen i december 2013, där domstolen tycks ha vägt in barnkonventionen i sin bedömning enligt principen om fördragskonform tolkning. Därmed stoppades tvångsförsäljningen av en barnfamiljs bostad. Men eftersom domstolen främst hänvisar till Europakonventionen⁵ är det oklart vilken betydelse detta avgörande kommer att få.

Genom att göra barnkonventionen till svensk lag skulle man säkerställa att den även tillämpas i praktiken, det vill säga vid åtgärder och beslut i domstolar, statliga myndigheter och inom kommuner och landsting. En inkorporering av konventionen i svensk lag skulle också ha betydelse vid en konflikt mellan nationell lagstiftning och konventionen. Barnkonventionen skulle sannolikt åberopas av parterna i större utsträckning och tjänstemän, jurister och beslutsfattare på olika nivåer skulle tvingas öka sin kunskap om barnkonventionen för att kunna använda den som ett juridiskt redskap.

Om barnkonventionen görs till svensk lag ökar förutsättningarna för att barnkonventionen beaktas och tillämpas även när det gäller områden där svensk lag inte har anpassats till konventionen. Om domstolar och myndigheter tillämpade barnkonventionen i enskilda fall, skulle detta dels kunna bidra till en utveckling av rättspraxis med utgångspunkt i barnkonventionen, dels bidra till att identifiera luckor i lagstiftningen som därmed kan regleras. Barnkonventionens självständiga roll som rättskälla skulle tydliggöras och stärkas, inklusive barnrättskommitténs allmänna kommentarer och dess uttalanden. Det tredje tilläggsprotokollet till barnkonventionen om en internationell klagomekanism, som träder i

³ Dir. 2013:35 "Översyn av barnets rättigheter i svensk rätt"

⁴ NJA 2007 s 168

⁵ Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

kraft våren 2014, kommer också att kunna bidra till ny praxis och därmed vara ett viktigt tolkningsinstrument.

Barnombudsmannen anser att en inkorporering av barnkonventionen ska ske i kombination med en fortsatt transformering. Det är viktigt att barnkonventionen avspeglas i all relevant lagstiftning, i sitt logiska sammanhang. Även om barnkonventionen inkorporeras i svensk lag finns det heller inget som hindrar att Sverige går längre i sitt genomförande genom befintlig lagstiftning eller genom att stifta nya lagar till barns fördel.

En inkorporering av barnkonventionen skulle få betydelse både för det enskilda barnet men också när det gäller synen på barn i samhället i stort. Barnombudsmannen anser att detta skulle öka möjligheterna för att konventionen genomförs i sin helhet. Det enskilda barnets rättsskydd skulle stärkas, samtidigt som barnets roll som rättighetsbärare med egna, specifika rättigheter skulle tydliggöras. Det skulle också bli tydligare att lagstiftning som rör barn måste utgå från ett barnrättsperspektiv och att svensk lagstiftning ska tolkas utifrån barnkonventionen i dess helhet.

Samordning

12. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten fortsätter att stärka sina insatser för att förbättra samordningen av arbetet för barnens rätt så att centrala och lokala myndigheter kan samarbeta på ett fullgott sätt och så att barn, föräldrar och enskilda organisationer kan samverka. Kommittén rekommenderar dessutom att konventionsstaten stärker sina åtgärder för att övervaka och följa upp beslut som fattas på kommun- och landstingsnivå så att man kommer till rätta med de rådande skillnaderna och försäkras sig om genomförandet av konventionen på samtliga nivåer, även genom länsstyrelserna.

Det behövs insatser för att förbättra samordning och uppföljning av barnkonventionens genomförande på nationell, regional och lokal nivå. Vad som sker på regional och lokal nivå har stor betydelse för hur barnkonventionen genomförs i Sverige. En stor del av de beslut och åtgärder som rör barn, fattas och genomförs i praktiken av landets kommuner och landsting. Det råder stora skillnader mellan kommuner, landsting och regioner vad gäller genomförandet av barnkonventionen.⁶ Skillnaderna är stora bland annat avseende antalet barn som lever i ekonomisk utsatthet mellan och inom kommuner. En återkommande olikhet är den ekonomiska tilldelningen i kommuner till skola, fritidsverksamhet och förskola samt vad gäller stödinsatser från samhället på olika sätt. Granskningar av den sociala barnvården pekar också på stora skillnader mellan utbud, kvalitet och säkerhet mellan olika kommuners socialtjänst. Kommunernas olikheter gällande socialtjänstens tillgängliga resurser för riskutsatta barn är särskilt oroande.

Nationell handlingsplan

14. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten antar en övergripande nationell handlingsplan om barns rättigheter och säkerställer att den omfattar konventionens samtliga områden och tar tillbörlig hänsyn till det dokument som antogs av FN:s generalförsamlings speciella session 2002: "A World Fit for Children" samt deklarationen "A World Fit for Children Plus 5".

Barnombudsmannen välkomnar den strategi som regeringen antagit för att stärka barnets rättigheter. Men om en övergripande handlingsplan ska vara effektiv måste den ha konkreta, mätbara mål och indikatorer, en tydlig tidsplan samt tillräckliga resurser. Strategin bör också finnas i en barnanpassad version.

⁶ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet En reformerad grundlag (SOU 2008:125)

Barnombudsmannen anser även att det är bekymmersamt att arbetet med regeringens tredje övergripande strategi för mänskliga rättigheter ännu inte resulterat i något beslut.

Oberoende övervakning

16. Kommittén rekommenderar att:

a) konventionsstaten överväger att ge Barnombudsmannen behörighet att utreda individuella klagomål.

a) Behörigheten för Barnombudsmannen att utreda individuella klagomål

Genom kontakter med allmänheten, både barn och vuxna, och genom de ärenden som inkommer får Barnombudsmannen viktig kunskap. Vi genomför studier på generell nivå, och granskar enskilda ärenden från ett generellt perspektiv för att kunna bevaka hur Sverige lever upp till sina åtaganden och för att bedöma om brister i överensstämmelsen med barnkonventionen beror på lagstiftningen i sig eller på brister i tillämpningen. Våra rättsliga befogenheter används för att säkerställa en fördjupad dialog med kommuner, landsting och myndigheter. Barnombudsmannen lämnar förslag på lagändringar och andra åtgärder för att säkerställa att nationell lagstiftning överensstämmer med barnkonventionen. Vi saknar däremot möjligheter att agera i enskilda ärenden annat än genom att använda dessa som underlag för att lyfta principiella frågor.

Mot bakgrund av införandet av en klagomekanism kopplad till barnkonventionen och det faktum att barnkonventionens genomförande påverkas av hur domstolar och myndigheter tolkar och tillämpar lagstiftningen bör det utredas hur Barnombudsmannen i högre grad kan bidra till utveckling även av praxisbildning. Det bör övervägas om myndigheten ska ges befogenhet att föra talan för enskilda i de fall frågan är av särskild betydelse för rättstillämpningen eller om den på annat sätt är av särskilt intresse för genomförandet av barnkonventionen.

Resurstilldelning

18. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten fortsätter med och utökar tillgången till specifik information uttryckt i siffror och i procent av statsbudgeten avseende genomförandet av konventionen, så att en korrekt utvärdering kan göras av i vilken grad konventionsstaten uppfyller sitt åtagande enligt artikel 4 i konventionen. Konventionsstaten bör också utöka sina åtgärder för att säkerställa likvärdig tillgång och tillgänglighet till tjänsterna för alla barn, oavsett var de bor. I det hänseendet rekommenderar kommittén att konventionsstaten beaktar rekommendationerna som följde på den allmänna diskussionen om "resurser till barnets rättigheter- staternas ansvar" 2007.

Likvärdig tillgång och tillgänglighet för tjänster oavsett var barn bor

Barnombudsmannen är oroad över skillnaderna i insatser mellan olika kommuners socialtjänst. Vi har uppmärksammat situationen för barn i olika utsatta situationer och av deras berättelser framgår att det finns skillnader i det stöd och de insatser som barnen har fått från socialtjänsten. Flera tillsynsrapporter inom olika områden visar också på stora skillnader mellan utbud, stöd, kvalitet och säkerhet mellan olika kommuners socialtjänst.⁷

Både mellan och inom kommuner finns stora variationer när det gäller hur anmälningar till socialtjänsten hanteras och hur man bedömer om ett ärende skall gå vidare till utredning eller inte. Det krävs nationella jämförelsedata för att få en samlad bild av hur många barn i Sverige

⁷ Länsstyrelserna. Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006–2007, 2008 och Länsstyrelserna och Socialstyrelsen. Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld – Alla kommuners ansvar. Slutrapport från en nationell tillsyn 2008–2009, 2009.

som far illa och anmäls till socialtjänsten, hur ofta utredningar inleds samt vilka åtgärder och resultat det leder till, något som saknas idag.

En rapport från Socialstyrelsen visar att barn kan leva under skilda förhållanden beroende på vilken kommun de växer upp i.⁸ Sju ofärdsindikatorer och sex riskindikatorer för barn och unga har studerats. De visar att det finns mycket stora skillnader i förekomsten av ofärd och risk, där kommuner med höga andelar för ofärdsindikatorerna också hade höga andelar av riskindikatorerna och tvärtom. Samtidigt visar rapporten att det finns stora skillnader mellan kommunernas kostnader för verksamheter för barn och unga. I rapporten konstateras att ofärds- och riskindikatorer inte direkt samvarierar med kommunens kostnader för barn och unga. Länsstyrelsernas nationella granskning av barn- och ungdomsvården visar att andelen anmälningar till socialtjänsten som leder till utredning varierar kraftigt mellan kommunerna, från 20 procent till 80 procent. Trenden har varit negativ genom att allt färre anmälningar överlag blir utredda.⁹ I den nationella granskningen dras slutsatsen att det är barnets bostadsort och inte innehållet i anmälan som avgör om ett barns situation blir utredd.

Statistik

20. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten förstärker sina insatser att samordna de aktörer som samlar in statistiska uppgifter om barn, och förbättrar den systematiska insamlingen av uppdelade data som rör alla barns situation, i synnerhet barn med funktionshinder, barn mellan 15 och 18 år som varit utsatta för övergrepp och barn utsatta för sexuellt utnyttjande.

God kunskap om barns levnadsvillkor på olika institutionella nivåer är en förutsättning för att kunna vidta lämpliga åtgärder och fatta rätt beslut som rör barn. Det behövs också tillgång till aktuell statistik för att kunna avgöra om Sverige lever upp till sina åtaganden. Det är positivt att Barnombudsmannen fått i uppdrag att utveckla ett system för uppföljning av barnrättspolitiken och barnkonventionens genomförande i Sverige. Uppföljningssystemet Max18 är ett viktigt verktyg för att identifiera problemområden i barnrättspolitiken, men samtidigt är flera grupper av barn av olika skäl osynliga i statistiken. Det gäller till exempel dokumentlösa barn, barn till EU-migranter eller barn som är utsatta för människohandel. Det saknas också statistik över barn med funktionsnedsättningar samt barn som varit utsatta för övergrepp och sexuellt utnyttjande. I Undersökningar om levnadsförhållanden (Barn-ULF) har Statistiska Centralbyrån (SCB) i samråd med Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam) utvecklat frågor som identifierar barn med funktionsnedsättning. Däremot bedöms kvaliteten i Barn-ULF som bristfällig i detta avseende, eftersom det är få svarande i undersökningen.¹⁰

22. Kommittén uppmanar konventionsstaten att utöka sina åtgärder för att se till att alla barn är medvetna om konventionen och dess två fakultativa protokoll och kan använda sig av dessa dokument för att försvara sina intressen. Kommittén rekommenderar vidare att konventionsstaten erbjuder systematisk och fortlöpande utbildning i mänskliga rättigheter, inklusive barnets rättigheter, till alla personer som arbetar med och för barn (exempelvis domare, advokater, poliser, offentliganställda tjänstemän, personal på olika lokala myndigheter, lärare, socialarbetare, hälso- och sjukvårdspersonal och i synnerhet barnen själva).

Barns och ungas kunskap om sina rättigheter

Under 2009 genomförde Barnombudsmannen en enkätundersökning bland 750 barn i årskurserna 5 och 8. Undersökningen visade att bland 11- och 14-åringar har bara drygt vart femte barn hört talas om barnkonventionen.¹¹ Vi upprepade mätningen första kvartalet 2010.

⁸ Socialstyrelsen. Olika villkor – Om levnadsförhållanden, risker och kommunala kostnader för barn och unga. 2010.

⁹ Länsstyrelsen. Socialtjänsten och barnen. Länsstyrelsernas granskning av den sociala barn- och ungdomsvården 2006–2007. 2008

¹⁰ SCB, 2012, Levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättning mätt med ULF.

¹¹ Barnombudsmannen. Kom närmare. 2009.

Den visar att bland elever i årskurs 5 ökade kännedomen om barnkonventionen från 24 procent till 34 procent mellan de två mätningarna. Däremot var kännedomen om barnkonventionen oförändrad bland elever i årskurs 8.¹² Alla barn, oavsett omständigheter och livssituation, har rätt att få information om sina rättigheter. Barn i utsatta situationer måste få riktad specifik information om sina rättigheter och vart de kan vända sig för att få stöd. Om barn och unga blir medvetna om sina rättigheter och kan uttrycka dem i kontakter med vuxna ökar trycket på vuxenvärlden att tillgodose dessa. Att känna till sina rättigheter är ofta en förutsättning för att kunna påverka sin situation och ha möjlighet att påtala kränkningar av de grundläggande mänskliga rättigheterna.

Utbildning om barnets rättigheter för yrkesgrupper som arbetar med och för barn

Barnombudsmannen anser att det finns behov av att öka kunskapen om barns rättigheter, både bland professionella som kommer i kontakt med barn och bland barnen själva. Vi anser att det i följande yrken bör införas en bestämmelse i högskoleförordningen om att det krävs kunskap om barnets rättigheter, hur man upptäcker barn som far illa och hur man fullföljer sin anmälningsskyldighet: lärare, socionom, förskolelärare, psykolog, sjuksköterska, tandläkare och läkare.^{13 14} I tillägg krävs att de personer som redan är yrkesverksamma vidareutbildas.¹⁵ Barnombudsmannen anser också att rättsväsendets samtliga aktörer måste ha kunskap om barnets rättigheter och hur barnet ska bemötas. Detta för att kunna garantera barnet dess mänskliga rättigheter under hela rättsprocessen.¹⁶ Det är viktigt att systematiskt och kontinuerligt utbilda exempelvis poliser, åklagare, domare, socialarbetare och juridiska ombud för att dessa ska kunna tillgodose barnets grundläggande rättigheter och behov.

Ratificering av internationella dokument om mänskliga rättigheter

73. Kommittén vill uppmantra konventionsstaten att överväga en ratificering av de internationella dokument om mänskliga rättigheter som den ännu inte antagit.

Sverige har ännu inte ratificerat det fakultativa protokollet till barnkonventionen om ett klagomålsförfarande som antogs av FN:s generalförsamling i december 2011. Protokollet skärper kraven på att barnkonventionen ska bli verklighet i barns vardag och att barn måste ges reell möjlighet att få sin sak prövad och få upprättelse när deras rättigheter enligt konventionen har kränkts. I de fall där effektiva rättsmedel på nationell nivå saknas för barn ska dessa kunna få sin sak prövad inför barnrättskommittén. Barnombudsmannen anser att Sverige snarast bör stärka skyddet för barn genom att ratificera protokollet, som kommer att träda i kraft våren 2014.

2. Allmänna principer (artikel 2, 3, 6 och 12)

Artikel 2

26. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten övervakar och säkerställer att artikel 2 i konventionen till fullo efterlevs och att man följer befintliga lagar som främjar principen om icke-diskriminering beträffande alla barn inom konventionsstatens behörighet.

Registrering av romska barn och ungdomar

I september 2013 framkom uppgifter om att Polismyndigheten i Skåne fört register över tusentals romska personer, av vilka mer än tusen är barn och ungdomar, ett femtiotal så unga som två år. Enligt uppgifter har registreringen ibland inletts när barnet är några månader

¹² Barnombudsmannen. Upp till 18 fakta om barn och ungdom. Barnombudsmannen rapporterar 2010:01.

¹³ Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

¹⁴ Barnombudsmannen. Vårdens ansvar för barn som far illa. Skrivelse 2010-12-27.

¹⁵ Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

¹⁶ Barnombudsmannen. Från Insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

gammalt. Enligt den granskning som utförts av Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten (SIN) fanns över 1 000 barn registrerade. Polismyndigheten har till SIN redogjort för bakgrunden till att 15 av barnen förekommer i uppgiftssamlingen. Varken SIN eller Polismyndigheten anser dock att dessa skäl kan motivera att cirka 1 000 barn har registrerats. Enligt SIN är det oförklarligt varför det skulle finnas ett behov av att ha så många barn med i uppgiftssamlingen.¹⁷

Tillsynsmyndigheter har konstaterat att olagligheter begåtts vilket innebär en allvarlig förtroendeskada. Barnombudsmannen anser att en bred granskningskommission bör tillsättas med uppdrag att föreslå åtgärder som säkerställer att liknande händelser inte upprepas och att ge upprättelse åt de barn och övriga personer som drabbats.

Artikel 3

Barnets bästa

28. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten stärker sina åtgärder för att höja medvetenheten om innebörden i och den praktiska tillämpningen av principen om barnets bästa samt säkerställer att artikel 3 i konventionen på tillbörligt sätt återspeglas i konventionsstatens lagstiftning och handläggning. Dessutom rekommenderas att konventionsstaten vidtar lämpliga och effektiva åtgärder för att säkerställa att principen om barnets bästa utgör grunden i handläggningen och i alla beslut, synnerligen beträffande asylärenden som rör barn, bland annat genom att erbjuda regelbunden utbildning av personal hos Migrationsverket och hos de sociala myndigheterna.

Trots att principen om barnets bästa införts i ett antal portalparagrafer i svensk rätt har det inte visat sig vara tillräckligt för att principen ska få genomslag i den praktiska tillämpningen. Barnombudsmannen anser att åtgärder krävs för att säkerställa att principen utgör grunden i handläggningen och i alla beslut. För att kunna visa att barnets rätt att få sitt bästa satt i främsta rummet har respekterats måste varje beslut som rör ett eller flera barn, enligt barnrättskommittén, vara motiverat och förklarat.¹⁸ Motiveringen bör redogöra för samtliga sakförhållanden rörande barnet, vilka aspekter som varit relevanta vid bedömningen av barnets bästa och hur de viktats för att fastställa barnets bästa. Enligt barnrättskommittén måste också barnets egna åsikter tillmätas betydelse vid bedömningen av barnets bästa. Det går inte att tillämpa artikel 3.1 på rätt sätt om inte kraven i artikel 12 uppfylls. Om beslutet skiljer sig från barnets åsikter bör anledningen till detta tydligt anges.¹⁹

Barn i samhällets vård som avvisas/utvisas

Barnombudsmannen känner oro för att barn som är placerade i samhällets vård, bland annat på grund av omsorgsförsummelse och/eller våld inom familjen, riskerar att avvisas eller utvisas tillsammans med sina föräldrar/vårdnadshavare. Att avvisa/utvisa barn under pågående vårdinsats, utan att försäkra sig om att vården kan fullföljas i hemlandet, kränker barnets rätt till skydd enligt barnkonventionen. Barnombudsmannen har därför under år 2011 och 2012, med stöd av sina rättsliga befogenheter, kallat Socialstyrelsen och Migrationsverket till dialog och försökt driva på för att få berörda myndigheter att samverka bättre. Vi anser att lagstiftningen behöver skärpas så att verkställighet av ett placerat barn som behöver fortsatt vård endast får ske om man har försäkrat sig om att fullgod vård kan ges i hemlandet. Barnombudsmannen anser också att placerade barn bör ha ett särskilt offentligt biträde - ett ombud - som tar tillvara barnets intressen när en avvisning eller utvisning kan vara aktuell. Regeringen presenterade nyligen ett förslag om att ändra formuleringen av tillståndsgrunden "synnerligen ömmande

¹⁷ Säkerhets- och integritetsskyddsmyndigheten, uttalande 2013-11-15. Polismyndigheten i Skånes behandling av personuppgifter i uppgiftssamlingen benämnd "Kringresande".

¹⁸ FN:s barnrättskommitté. General Comment No 14 (2013) on the right of the child to have his or her best taken as a primary consideration (art.3, para.1).

¹⁹ ibid

omständigheter” till ”särskilt ömmande omständigheter”. Enligt förslaget är omständigheten att barnet är omhändertaget av sociala myndigheter en faktor som kan komma att beaktas i den sammantagna bedömningen av den omformulerade tillståndsgrunden.²⁰ Barnombudsmannen kommer att följa utvecklingen och bevaka övergången från synnerligen ömmande – till särskilt ömmande omständigheter.

Vårdnad, boende och umgänge utifrån barnets bästa

Barn som upplevt våld i hemmet kan idag tvingas till umgänge med den förövande föräldern, trots att det finns en dom om övergrepp/misshandel. En förälder som utsatt sitt barn för hot, våld eller övergrepp kan tvinga barnet till umgänge, även mot barnets uttryckliga vilja. Vidare kan det faktum att den ena föräldern vägrar att lämna ut barnet till den andra dömda föräldern leda till att vårdnaden flyttas över till denne. Barnombudsmannen anser att umgänge bör ske frivilligt och helt på barnets egna villkor.²¹

Om den ena av två föräldrar med gemensam vårdnad avlider, får den andra föräldern ensam vårdnad. Det förekommer att föräldrar får ensam vårdnad för sina barn efter att ha dödat den andra föräldern. Detta gör det möjligt för den förälder som dödat den andra att bland annat neka barnet stöd och behandling. Barnombudsmannen anser att det ska ske en automatisk prövning av vårdnaden i de fall där en vårdnadshavare har dödat den andra.²²

Artikel 12

30. Mot bakgrund av artikel 12 i konventionen, och med hänvisning till kommitténs rekommendationer som antogs vid den allmänna diskussionen om barns rätt att höras, som hölls den 15 september 2006, rekommenderar kommittén konventionsstaten:

a) att fortsätta inom familjen, skolor, institutioner, domstolar och förvaltningar främja och underlätta, även genom lagstiftning, respekten för barns åsikter och barns deltagande i frågor som påverkar dem, i enlighet med artikel 12 i konventionen,

a) Främja respekten för barns åsikter och barns deltagande

”Man har ingen chans att säga någonting. Nej, man får inte prata själv, de pratar bara med mina låtsasföräldrar”, Sabina.²³

Våra samtal med barn och unga visar att de inte fullt ut får komma till tals, varken i tvister om vårdnad, boende och umgänge eller i utredningar inom socialtjänsten och i asylprocessen. Trots positiva förändringar i lagstiftningen framkommer det i våra möten med barn och unga att de inte känner sig lyssnade på och att de inte har upplevt att de fått komma till tals i frågor och åtgärder som rör dem. Barnen har många gånger inte heller förstått de åtgärder som vidtagits och även upplevt att de inte fått tillräcklig information om vad de innebär. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att säkerställa att de förändringar som gjorts i lagstiftningen tillämpas i praktiken och att barns deltagande blir meningsfullt. Det är också viktigt att synliggöra hur barnets rätt att komma till tals hanteras i praktiken. För att kunna bedöma om barnets rätt att komma till tals har haft någon betydelse vid tillämpningen, är det enligt barnrättskommittén viktigt att man i besluten redogör för dessa bedömningar.²⁴

Barnombudsmannen anser att utgångspunkten inte ska vara att skydda barnet från deltagande, utan istället att skydda barnet i sitt deltagande. Det ställer krav på bättre metoder för hur barn, även yngre, ska kunna komma till tals och krav på att anpassa information till barn och unga.

²⁰ Ds 2014:5 ”Särskilt ömmande omständigheter”.

²¹ Barnombudsmannens yttrande över Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad (Ds 2012:52)

²² Barnombudsmannen. Barnets bästa måste alltid gå före mördarens föräldrarätt. Debatt 2013-01-07.

²³ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

²⁴ FN:s barnrättskommitté. General Comment No.12 (2009) The right of the child to be heard.

Juridiskt biträde i tvister om vårdnad, boende och umgänge

"Jag behöver er hjälp för att kommunen ska förstå att JAG VILL BO MED MAMMA!!!!!" 11-åring²⁵

Varje år upplever 50 000 barn att deras föräldrar separerar.²⁶ Många barn dras in i tvister där deras rättigheter inte beaktas fullt ut. De saknar reella möjligheter att komma till tals i dessa fall, och det finns utifrån ett barnrättsperspektiv skäl att införa en möjlighet att utse ett särskilt biträde i mål om vårdnad, boende och umgänge. Det är också något som barnrättskommittén har rekommenderat. Riksdagen har tillkännagett att regeringen ska utarbeta ett lagförslag som innebär att barn får rätt till ett eget juridiskt biträde i alla mål om vårdnad, boende och umgänge.²⁷ Regeringen har dock i propositionen "Barns möjlighet att få vård" bedömt att det för närvarande inte bör införas.²⁸

Barnombudsmannen förordar att Sverige ratificerar den europeiska konventionen om utövandet av barnets rättigheter, som utgör ett viktigt instrument för att stärka barnets rättigheter i familjerättsprocesser. Konventionen har undertecknats av Sverige, vilket innebär att Sverige åtagit sig att sträva efter att också ratificera denna konvention.²⁹

Ett förslag som diskuterats, och som Barnombudsmannen stödjer, rör möjligheten för socialnämnden att i samband med vårdnadsutredningar tala med ett barn utan samtycke från vårdnadshavaren. Regeringen har dock inte ansett behovet av denna möjlighet som tillräckligt stort.³⁰

Möjligheten för barn och unga att framföra klagomål

Tillsynsmyndigheter och domstolar är i regel otillgängliga för barn och inte heller anpassade till barns förutsättningar. Deras beroendeställning gör det svårt för dem att utkräva sina rättigheter. Problemet blir ännu större i de fall då vårdnadshavaren och barnet har motstridiga intressen, eller då vårdnadshavaren saknar möjlighet att företräda barnet. Kommittén har också uppmärksammat att barn i utsatta situationer har särskilda svårigheter att komma till tals.³¹ Kommittén understryker att om rättigheter ska ha någon innebörd, måste det finnas effektiva rättsmedel för upprättelse.³² Effektiva och barnanpassade kanaler för klagomål är en del av genomförandet av artikel 12. Barn har rätt till klagomålsförfaranden inom alla områden, till exempel inom familjelivet, under alternativ omvårdnad, i skolan och inom alla andra institutioner, tjänster och inrättningar som finns för dem.³³ Hos tillsynsmyndigheter måste det finnas tillgängliga och barnanpassade instanser dit barn kan vända sig med klagomål (se bland annat punkt 37 b). Särskild hänsyn bör tas till de barn för vilka det kan vara extra komplicerat att använda sig av dessa, exempelvis barn som lever med skyddade personuppgifter och barn med funktionsnedsättningar.

I de fall där nationella rättsmedel vid kränkningar av barnets rättigheter saknas eller inte är effektiva måste det finnas möjlighet för barn och deras ombud att föra sina klagomål vidare till internationella instanser för mänskliga rättigheter. Inför förhandlingarna i februari 2011 uppmanande Barnombudsmannen regeringen att ta tydlig positiv ställning till att stärka barnets rättigheter genom att inrätta en internationell klagomekanism och att bidra aktivt till ett så starkt tilläggsprotokoll som möjligt.³⁴ I december 2011 antog FN:s generalförsamling en resolution om ett nytt fakultativt protokoll till barnkonventionen som innebär att man inrättar

²⁵ Barnombudsmannen. Kom närmare.2009.

²⁶ Statistiska Centralbyrån. www.scb.se Barn- och familjestatistik, 2011

²⁷ bet. 2005/06:LU27, rskr. 2005/06:309

²⁸ Barns möjlighet att få vård (prop. 2011/12:53).

²⁹ Utövandet av barns rättigheter i familjerättsprocesser (Ds 2002:13)

³⁰ Umgängesstöd och socialtjänstens förutsättningar att tala med barn (prop. 2009/10:192).

³¹ FN:s barnrättskommitté. General Comment No.12 (2009) The right of the child to be heard.

³² FN:s barnrättskommitté. General Comment No. 5 (2003) General measures of implementation of the Convention on the Rights of the Child.

³³ Unicef. Handbok om barnkonventionen. 2008

³⁴ Barnombudsmannen. Skrivelse till Sveriges och Norges regeringar. Skrivelse 2011-01-17.

en internationell klagomekanism. Protokollet har nu ratificerats av tio stater och kommer därmed att träda i kraft våren 2014. Barnombudsmannen anser att Sverige snarast bör ratificera protokollet och därmed stärka barnets rättigheter.

3. Familjemiljö och alternativ vård (artiklarna 5, 9-11, 18.1-2, 19-21, 25, 27.4 och 39)

Familjemiljö

35. *Kommittén rekommenderar konventionsstaten:*

- a) *att vidta åtgärder som angriper orsakerna till det stora antalet barn som flyttas från sina familjer och också de barn som rymmer hemifrån eller tvingas lämna sitt hem, för att säkerställa att barnen som rymmer eller tvingas iväg hemifrån har tillgång till hjälp och får den rådgivning och det stöd de behöver,*
- b) *att ytterligare utveckla och genomföra handlingsplaner och – program som förebygger placering av barn på institutioner, bland annat genom att erbjuda stöd och handledning till de mest utsatta familjerna, utveckla, bekosta och tillhandahålla föräldrautbildning för föräldrar i utsatta familjer och genomföra åtgärder som höjer deras medvetenhet,*

a) Åtgärder för hjälp och rådgivning till barn som rymmer hemifrån eller tvingas iväg

Socialstyrelsen har gjort ett försök att kartlägga hemlösheten bland barn och unga som befinner sig i gråzonen mellan familj och samhällets vård och omsorg. Sammanlagt har cirka 400 barn och ungdomar inrapporterats under en vecka i maj 2011.³⁵ År 2009 publicerades en av de första studierna om hemlöshet, som visade att 11 procent av alla ungdomar någon gång rymt eller blivit utkastade hemifrån.³⁶ Enligt ungdomar själva är problem i hemmet och bråk med föräldrarna den vanligaste orsaken till att de rymmer eller kastas ut hemifrån. Barnombudsmannen har även lyssnat till barn som vuxit upp i familjer med hedersnormer och som tvingats rymma när de upplevt hot eller fara för exempelvis tvångsäktenskap. Socialtjänsten måste i ökad grad uppmärksamma och bli tillgänglig för barn och unga som befinner sig i denna situation. Utredningen om tvångsvård för barn och unga har i sitt delbetänkande föreslagit nya placeringsformer, bland annat stödboende, som kan vara ett bra alternativ för dessa barn.³⁷

b) Utveckla och genomföra

Det är också viktigt att arbeta förebyggande genom att erbjuda stöd och handledning till föräldrar. Föräldrautbildningar måste också utgå från ett barnrättsperspektiv.

Barn som berövats sin familjemiljö

37. *Kommittén rekommenderar konventionsstaten:*

- a) *att säkerställa adekvat tillsyn och övervakning över situationen för de barn som placerats i familjehem eller på institutioner, inklusive privata alternativa vårdalternativ eller hem för vård och boende,*
- b) *att vidta nödvändiga åtgärder för att tillhandahålla effektiva, väl förankrade, oberoende och opartiska kanaler för klagomål från barn som saknar föräldraomsorg, samt*
- c) *att erbjuda adekvat uppföljning och stöd och hjälp till återintegrering för barn efter det att vården har upphört.*

”Det allra viktigaste är att de vill hjälpa en.” Lina³⁸

³⁵ Socialstyrelsen. Hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2011—omfattning och karaktär. 2011.

³⁶ Sjöblom, Y och Högdin, S. Tillfälligt uppbrott: Om ungdomar som rymmer och kastas ut hemifrån. Rädda barnen, 2009.

³⁷ Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga (SOU 2014:03).

³⁸ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

Under år 2009 lät Barnombudsmannen ungdomar som bor på de särskilda ungdomshemmen berätta om sina erfarenheter som experter på sitt eget liv och sin situation. Följande år träffade vi drygt 100 barn och unga placerade i familjehem eller på Hem för vård eller boende (HVB). Många av dessa, samt de barn och unga vi träffat under det senaste året, berättar att det förekommer brister inom den sociala barnvården, vilket även bekräftas av Upprättelseutredningen. Den visar bland annat att det är sällsynt med rutiner för att förebygga, upptäcka och åtgärda missförhållanden.³⁹

Dessa brister låg till grund för Barnombudsmannens enkät 2011 till socialnämnden i varje kommun. Syftet med enkäten var att ta reda på om socialnämnden hade antagit egna direktiv för omhändertagande och placering av barn och vad som i så fall behandlas i direktiven. Resultatet visar att få socialnämnder, ungefär en tredjedel, har antagit särskilda direktiv angående det placerade barnets hälso- och sjukvård samt skolgång. Bara drygt var femte har antagit direktiv om hur socialtjänsten ska agera när det framkommer missförhållanden i ett familjehem eller HVB.⁴⁰

En granskning som Inspektionen för vård och omsorg (IVO) har gjort av vård- och omsorgspersonalens utbildning och metoder i HVB för barn och unga visar att hälften av personalen saknar utbildning med inriktning mot vård och behandling av barn och ungdomar.⁴¹ På många HVB saknas också tillräcklig kunskap om behandlingsinsatser och metoder tycks enligt IVO ogenomtänkta och saknar många gånger vetenskapligt stöd.

Barnombudsmannen anser därför att lagstiftningen bör ses över för att säkra placerade barns rättigheter. Den nuvarande lagstiftningen har ett bristfälligt rättighetsperspektiv och beskriver inte vad barn och ungdomar som placeras i samhällets vård har för rättigheter. Barns rätt till utbildning, hälso- och sjukvård behöver säkerställas, liksom barns rätt att få komma till tals, bli lyssnade till och få information om sina mänskliga rättigheter. Tydlig rättighetslagstiftning som ställer krav på verksamheterna är inte minst viktigt för de yngsta barnen som har ännu svårare att göra sina röster hörda.

Tillståndsgivningen för HVB behöver ses över utifrån ett kvalitetsbegrepp, där det tydligare framgår vad som menas med god vård. I dag krävs inget tillstånd alls för offentligt drivna HVB-hem, och de krav som ställs i lagstiftningen för att godkänna privata HVB är alldeles för lågt ställda. Det är viktigt att lagstiftningen ställer tydligare krav på vårdens innehåll, personalens kompetens och lämplighet samt att verksamhetens resultat utvärderas. Utredningen om tvångsvård för barn och unga har också fått i uppgift att se om det krävs en skarpare reglering, vilket Barnombudsmannen anser.

"Min storasyster var på ett ställe där de var utbildade och de kunde inte ta hand om min storasyster för de visste inte hur de skulle kontrollera hennes ilska". Erika⁴²

Barnombudsmannens enkät från 2011 visar att endast en tredjedel av Sveriges kommuner ger blivande familjehem en obligatorisk grundutbildning.⁴³ Vi välkomnar förslaget i delbetänkandet från utredningen om tvångsvård för barn och unga som innebär obligatorisk utbildning för familjehems- och jourhemsföräldrar.⁴⁴

³⁹ Upprättelseutredningen (SOU 2011:9).

⁴⁰ Barnombudsmannen. Socialnämndens ansvar för barn i samhällsvård. Barnombudsmannen rapporterar BR2011:02.

⁴¹ Inspektionen för vård och omsorg. En trygg och säker vård – har personalen lämplig utbildning? En granskning av vård- och omsorgspersonalens utbildning och metoder i HVB för barn och unga. 2013.

⁴² Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

⁴³ Barnombudsmannen. Socialnämndens ansvar för barn i samhällsvård. Barnombudsmannen rapporterar BR2011:02.

⁴⁴ Boende utanför det egna hemmet – placeringsformer för barn och unga (SOU 2014:03).

a) Tillsyn och övervakning

"Man blir lite arg på socialtjänsten eftersom det ibland känns som om de inte lyssnar alls på det man säger." Tahir⁴⁵

De ungdomar som Barnombudsmannen talat med känner sällan till sina rättigheter, vilket leder till att de accepterar inskränkningar utan att det kommer till någon myndighets kännedom. Barnombudsmannen välkomnar de förändringar i lagstiftningen som innebär att socialnämnden i samband med beslut om placering ska utse en särskild socialsekreterare. Han eller hon ska ansvara för att följa vården och ha kontakt med barnet under placeringen samt besöka barnet i den omfattning som är lämpligt utifrån barnets önskemål och behov. Barnombudsmannen anser att socialsekreteraren bör ha en självständig ställning gentemot familjehemmet eller den institution som vårdar barnet. Barn och unga ska kunna byta socialsekreterare om kontakten inte fungerar. Barnombudsmannen anser vidare att möjligheterna för att barnet och familjehemmet ska kunna begära omprövning av ett beslut från socialtjänstens sida bör utredas, bland annat beslut som rör omplacering i ett annat familjehem.

"Vi känner oss inlåsta, ensamma och krossade." Lisa⁴⁶

Flera av de barn som vi träffat berättar att de vid den första kontakten med HVB får skriva på ett kontrakt, som innebär att de avsäger sig flera av sina mänskliga rättigheter. Ibland kompletteras det med olika bestraffningssystem. Lagstiftningen måste ge skydd mot att man exempelvis använder kontrakt i bestraffningssyfte.

Barnombudsmannen välkomnar att Inspektionen för vård och omsorg (IVO) från och med 2011 ska besöka alla HVB minst två gånger per år, varav en gång oanmält. Av största vikt är de tillägg i socialtjänstförordningen som innebär att samtal ska ske med barnet vid tillsyn av HVB, familjehem och särskilda ungdomshem, förutsatt att barnet vill det.

b) Tillhandahålla effektiva och opartiska kanaler för klagomål

"Jag mår dåligt. Försöker be om hjälp men ingen hör... Så fort jag gör fel blir jag bestraffad istället för att få hjälp."⁴⁷

Barn som är placerade måste ha möjlighet att få upprättelse och skadestånd när de myndigheter som har ansvar för barnets vård försummat sitt ansvar. Barnen ska kunna vända sig till en självständig instans med eventuella klagomål på vården. Ombudet ska ha rätt att driva ärenden i domstol för att utverka skadestånd till barn som är i samhällets vård.⁴⁸ Den verksamhet som i dag finns under IVO, med en telefonlinje dit placerade barn och unga kan vända sig, kan med fördel bli en del av den framtida förstärkta ombudsfunktionen.

Rätt till trygghet och långsiktighet

"Så skickade de mig bara till nästa familj och där vart det samma sak och så vart jag skickad fram och tillbaka så här, man vart ju skickad som ett brev på posten så här." Kim⁴⁹

Varje år är runt 17 500 barn placerade i familjehem. En studie från 2012 visar att omkring var fjärde placering avbryts i förtid.⁵⁰ Detta trots att barnet i många fall varit placerat så länge som tio år i samma hem. Oftast är det familjehemmet som avbryter placeringen. Barn och unga som växer upp i familjehem eller på andra sätt behöver samhällets stöd under hela eller delar av sin

⁴⁵ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

⁴⁶ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

⁴⁷ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

⁴⁸ Barnombudsmannen. Barnombudsmannens förslag i årsrapport 2011. Skrivelse 2011-03-04.

⁴⁹ Barnombudsmannen. Pejling och Dialog. 2013.

⁵⁰ Oplanerade avbrott i familjehemsplaceringar bland yngre barn och långvarigt placerade barn. Socialstyrelsen, 2012.

uppväxt är i en utsatt situation. En grundläggande rättighet för dem är att få känna trygghet. De barn, som placerats i familjehem i späda ålder och har hela sin känslomässiga förankring där, måste också ha rätt till trygghet och långsiktighet. Det är bekymmersamt att så få av dessa barn får detta och att möjligheten att få till stånd en vårdnadsöverflyttning och – i en del fall i förlängningen en adoption - sällan provas.

Övergrepp och vanvård

39. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten fortsätter med och stärker sina insatser för att erbjuda adekvat hjälp till barn som är utsatta för övergrepp, genom bland annat:

- a) tidig upptäckt av och behandling i fall där barn utsätts för övergrepp,
- d) adekvat skydd för barn som utsätts för övergrepp i det egna hemmet,
- e) stöd till hjälplinjen för barn så att den kan upprätthålla dygnetruntservice för barn som behöver ringa dit,

a) Tidig upptäckt och behandling

Barnombudsmannens samtal med barn och unga visar att våld och övergrepp kan pågå i många år utan att omvärlden ingriper. Barnen har försökt signalera, men de vuxna har inte sett. Alla vuxna som möter barn i sitt arbete måste ha förmågan att se signaler och gripa in när de misstänker att barn utsätts för och/eller upplever våld i hemmet. Yrkesgrupper som möter barn bör rutinmässigt fråga om våld och så långt det är möjligt tala enskilt med barnet.⁵¹ Viktiga aktörer som ofta glöms bort när det gäller att tidigt upptäcka och anmäla barn som far illa är elevhälsan och ungdomsmottagningar. Enligt skollagen ska varje skola ha tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator. Men det finns ingen precisering i lagen av vad som menas med "tillgång till", och det betyder att det i många skolor kan vara svårt att komma i kontakt med exempelvis skolpsykolog.

Resultaten från den nationella tillsynen 2012-2013 av kommunernas arbete med våldsutsatta kvinnor samt barn som bevittnat våld visar att det finns stora skillnader mellan de granskade kommunerna och stadsdelsnämnderna. Skillnaderna kan innebära att våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld uppmärksammas och får stöd utifrån var de bor, inte utifrån deras behov. I tillsynen konstateras också att kommunernas arbete med målgruppen inte förbättrats sedan den förra nationella tillsynen.⁵² Många barn som upplevt våld i hemmet kommer till kvinnojourer med sina mammor. Jourerna erbjuder skydd mot våld, men det finns en risk för att barnen inte får sina rättigheter uppfyllda i fråga om stöd, behandling och skolgång i enlighet med barnkonventionen. Barnombudsmannen anser att det behövs åtgärder för att samhället i form av socialtjänsten, barnpsykiatri och skolan ska ta sitt ansvar för att initiera och upprätthålla ett samarbete med jourerna.⁵³

Bra skola är en skyddande faktor

"Vi hade ganska stora klasser. Och det är svårt att liksom få förtroende, alltså, eller skapa tillit med en lärare som har så många elever. Man hade inte liksom direktkontakt." Emma⁵⁴

Forskning visar att skolan har stor betydelse för barn som far illa. Positiva erfarenheter från skolan är en viktig skyddande faktor, eftersom det minskar risken för en ogynnsam utveckling på sikt. Svåra barndomsförhållanden med exempelvis övergrepp ökar risken för dåliga skolprestationer.⁵⁵ Lärare i förskolan och skolan har en viktig roll när det gäller att ge kunskap

⁵¹Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012.

⁵²Inspektionen för vård och omsorg (IVO). Våldsutsatta kvinnor och barn som bevittnat våld. Slutrapport från en nationell tillsyn 2012-2013.

⁵³Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

⁵⁴Barnombudsmannen. Signaler – våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012.

⁵⁵Socialstyrelsen. Social rapport. 2010.

om våld mot barn och om barns rätt till skydd mot alla former av fysiskt och psykiskt våld. Barnombudsmannen anser att lärare i förskola och skola behöver ökade kunskaper om våld.

Vården måste våga fråga om våld

"De borde ha blivit mer misstänksamma mot alla blåmärken som jag hade. Skorna var ju söndriga och så. Det är bara ett tecken på att det är något som inte stämmer." Rebecka⁵⁶

Barn och unga som Barnombudsmannen har träffat berättar att de har haft kontakt med hälso- och sjukvården samt Barn- och ungdomspsykiatri (BUP) för problem som varit relaterade till det våld de upplevt. De har sökt hjälp, ibland flera gånger, för fysiska skador som blåmärken, huvudvärk eller frakturer, för självdestruktivt beteende, sömnsvårigheter eller ätstörningar. I berättelserna framkommer att sjukvården och BUP sällan frågade om det förekom våld i hemmet. Fokus var riktat mot att behandla de aktuella besvären och inte de bakomliggande orsakerna. Barnombudsmannen anser att det är viktigt att hitta ett systematiskt sätt att ställa frågor om huruvida barnen har upplevt våld i familjen.⁵⁷

Flera kartläggningar har genomförts i syfte att undersöka vårdens förmåga att se och agera till skydd för våldsutsatta barn. Kartläggningarna visar att hälso- och sjukvården och tandvården ibland saknar den kompetens och de rutiner som krävs. Av en nationell enkätundersökning framgår till exempel att endast cirka 25 procent av landets blivande barnläkare fått utbildning om misshandel och vanvård av barn.⁵⁸

d) Skydd för barn som utsatts för övergrepp i det egna hemmet

Reformera socialtjänsten – inrätta barntjänsten i kommunerna

"Jag har levt i misshandel i 15 år. Soc har kommit och gått hela tiden men det har aldrig blivit något av det"⁵⁹

Socialtjänsten borde vara huvudaktör i barnens svåra situation, men framstår ofta som frånvarande och osynlig i deras berättelser. Barnen har antingen inte haft någon kontakt med socialtjänsten eller så har ett eventuellt möte gjort ett så svagt intryck att barnet inte minns eller har förstått att han eller hon har träffat socialtjänsten.⁶⁰ Barnombudsmannen välkomnar regeringens uppdrag till Socialstyrelsen och Barnombudsmannen att ge förslag på hur socialtjänsten kan bli mer känd och tillgänglig för barn.

Barn som lever med skyddade personuppgifter

"I början [...] var det jättesvårt att göra sig av med rädslan. Jag sov aldrig på nätterna, ingenting alls. Det var jättejobbigt." Ebba⁶¹

De barn och ungdomar som Barnombudsmannen träffat som lever med skyddade personuppgifter upplever vardagen som otrygg, krånglig och svår. De berättar om känslor av att inte bli trodd och tagen på allvar när de möter olika offentliga aktörer.⁶²

Vi anser att det krävs nationella riktlinjer för när skyddade personuppgifter ska beviljas och omprövas. Skatteverket bör få i uppdrag att ta fram riktlinjer, förslagsvis i samarbete med polis, socialtjänst och rättsväsende. Vidare anser Barnombudsmannen att barnens säkerhet vid hot

⁵⁶ Barnombudsmannen. Signaler – våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012.

⁵⁷ Barnombudsmannen. Signaler – våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012. Se även Hedtjärn, G., Hultmann, O. & Broberg, A. Var femte mamma i BUP-vård hade utsatts för våld. Läkartidningen, 2009-11-24.

⁵⁸ Mårtensson, T. och Jansson, S. Få blivande barnläkare utbildas om barnmisshandel.

Läkartidningen, 2010-08-31. Se även Barnombudsmannen. Tandvården och barn som far illa. 2010.

⁵⁹ Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

⁶⁰ Barnombudsmannen. Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

⁶¹ Barnombudsmannen. Oskyddad, Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. 2012

⁶² Barnombudsmannen. Oskyddad, Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter. 2012

om våld måste stärkas. Dessutom har barn rätt till tydlig och barnanpassad information om vad det innebär att leva med skyddade personuppgifter.⁶³ Det är viktigt att myndigheter ser över hur man kan förenkla tillvaron för barn och unga som lever med skyddade personuppgifter.

e) Stöd till hjälplinje för barn så att den kan upprätthålla dygnetruntservice för barn som behöver ringa dit

Barn som far illa eller riskerar att fara illa måste också ha möjlighet att anmäla och rapportera detta till ansvarig instans och få omedelbart skydd. Av socialstyrelsens rapport 2012 framgår att 62 procent av landets kommuner uppger att de har en socialjour som är bemannad dygnet runt med socionomutbildad personal.⁶⁴ Det är inte acceptabelt att 38 procent av landets kommuner inte klarar detta.

4. Funktionsnedsättning, grundläggande hälsa och välfärd (artiklarna 6, 18.3, 23, 24, 26, 27.1-3 och 33)

Barn med funktionshinder

41. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten, i enlighet med artikel 23 i konventionen och med hänsyn tagen till kommitténs Allmänna kommentar nr 9 (CRC/C/GC/9) liksom konventionen om rättigheter för personer med funktionsnedsättning, fortsätter att stärka sina åtgärder för att skydda och främja rättigheterna för barn med funktionshinder, bland annat genom:

- a) att utveckla och genomföra en övergripande politik som skyddar barn med funktionshinder och säkerställer deras lika tillgång till social, utbildningsmässig och annan service,*
- b) att säkerställa att lika tillgång till samhällets tjänster ges till barn med funktionshinder, med hänsyn tagen till standardreglerna för lika möjligheter för personer med funktionsnedsättning (FN:s generalförsamlings resolution 48/96),*
- c) att vidta nödvändiga åtgärder för att samla in korrekt och uppdelad statistik om barn med funktionshinder, samt*
- d) att erbjuda lika utbildningsmöjligheter för barn med funktionshinder, bland annat genom att ge nödvändigt stöd och säkerställa att lärare är utbildade för att undervisa barn med funktionshinder inom ramen för den ordinarie skolan.*

a-b) Övergripande politik som säkerställer lika tillgång till samhällets tjänster

Barnombudsmannen välkomnar att regeringen har tagit fram en strategi för att genomföra funktionshinderspolitiken i Sverige under 2011- 2016. Inriktningen på arbetet är att identifiera och undanröja hinder för full delaktighet i samhället för bland annat flickor och pojkar med funktionsnedsättning, att förebygga och bekämpa diskriminering samt att skapa förutsättningar för självständighet och självbestämmande.⁶⁵ Barnombudsmannen vill lyfta fram vikten av att Handisam fortsätter att sprida information till kommuner och landsting om metoder och strategier för hur barn med funktionsnedsättning ska kunna påverka beslut som rör dem själva.⁶⁶

I våra möten med barn som upplevt våld i nära relationer har vi särskilt noterat hur våldsutsatta vissa grupper av barn är. Det handlar bland annat om barn med olika typer av

⁶³ Barnombudsmannen. Oskyddad, Barn och ungdomar som lever med skyddade personuppgifter 2012

⁶⁴ Socialstyrelsen. Öppna jämförelser av den sociala barn- och ungdomsvården. 2012.

⁶⁵ Regeringskansliet. En strategi för genomförandet av funktionshinderpolitiken 2011-2016.

⁶⁶ Regeringsbeslut s2011/3088/FST

funktionsnedsättning.⁶⁷ Detta stöds även av forskning. I en kartläggning från 2011⁶⁸ framkommer att barn med olika funktionsnedsättningar är särskilt utsatta för våld. Barnombudsmannen anser att det behövs ökad kunskap hos socialtjänst, skola, hälso- och sjukvård samt hos rättsväsendet när det gäller barn med funktionsnedsättningar. Det behövs också fler konkreta insatser för att förebygga våld mot dessa barn.

c) Korrekt och uppdelad statistik

Statistiken är idag bristfällig vad gäller uppföljning av utvecklingen för barn och ungdomar med funktionsnedsättning. I Undersökningar om levnadsförhållanden (Barn-ULF) har Statistiska Centralbyrån (SCB) i samråd med Myndigheten för handikappolitisk samordning (Handisam) utvecklat frågor som identifierar barn med funktionsnedsättning. Däremot bedöms kvalitén i Barn-ULF i det här avseendet som bristfällig, eftersom det är få svarande i undersökningen.⁶⁹ Barnombudsmannen anser att statistiken över barn och unga med funktionsnedsättning behöver utvecklas och förbättras.

d) Lika utbildningsmöjligheter

”Det blev sämre än i typ ettan. Någon som inte var lärarutbildad. Jag fick göra samma saker som jag redan kunde. Jag fick inte ens en mattebok. Jag fick inte ens testa. Min svensklärare ger mig alfabetet som jag kunde i ettan.”⁷⁰

Förväntningar är en viktig framgångsfaktor för goda utbildningsresultat. Varje barn ska ges förutsättningar att utveckla sina kunskaper så långt som möjligt. Kunskaperna om funktionsnedsättningar och om hur undervisningen kan utformas efter varje barns behov behöver förbättras för att barn med funktionsnedsättningar till fullo ska tillförsäkras rätten till utbildning.

I våra möten med barn ser vi också att barn med funktionsnedsättningar är särskilt utsatta för kränkande behandling och trakasserier i skolan, många gånger för att skolpersonalen inte förstår deras funktionsnedsättning. Barnombudsmannen anser att skolan behöver ökad kunskap för att dessa barn ska kunna skyddas mot kränkande behandling och trakasserier i skolan.

Hälsa och hälsovård

Hälsosituationen för barn i Sverige är i flera avseenden mycket god. Det finns dock betydande sociala skillnader gällande risken att drabbas av sjukdomar och död.⁷¹ Studier visar att barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer har en ökad risk för bland annat fysisk och psykisk ohälsa.⁷² Barn till mödrar som har grundskola som högsta utbildning löper exempelvis högre risk att avlida vid förlossningen, råka ut för dödsolyckor i ungdomen, vårdas i psykiatrisk slutenvård för missbruk, depressioner, ångest, ADHD och psykoser. Betydande skillnader har även kunnat påvisas gällande tandhälsa mellan barn med olika socioekonomisk bakgrund.⁷³ En undersökning i Malmö visar att karies i behov av lagning är sex gånger vanligare bland sexåringar vid kliniker som ligger i områden där en stor andel av de vuxna står utanför arbetsmarknaden och har låga inkomster, jämfört med kliniker som ligger i områden vars vuxna invånare har motsatta villkor.⁷⁴ Barn och unga som placerats i samhällets vård har visat sig ha sämre hälsa än andra barn. De

⁶⁷ Barnombudsmannen. Pejling och Dialog. 2013.

⁶⁸ Stiftelsen Allmänna Barnhuset och Karlstad Universitet. Kroppslig bestraffning och annan kränkning av barn i Sverige – en nationell kartläggning 2011.

⁶⁹ SCB, 2012, Levnadsförhållanden bland personer med funktionsnedsättning mätt med ULF.

⁷⁰ Barnombudsmannens yttrande över Den nya skollagen- för kunskap, valfrihet och trygghet (DS:2009:25)

⁷¹ Socialstyrelsen. Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. 2013.

⁷² Se vidare punkt 53.

⁷³ Socialstyrelsen. Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. 2013.

⁷⁴ Kommission för ett socialt hållbart Malmö. Malmös väg mot en hållbar framtid Hälsa, välfärd och rättvisa. 2013.

behandlas oftare med psykofarmaka och vårdas oftare för självskadebeteende. Unga som placerats skyddar sig även i lägre utsträckning mot sexuellt överförbara sjukdomar och oönskade graviditeter.⁷⁵

Barnombudsmannen anser att det krävs insatser för att motverka dessa skillnader och garantera alla barns rätt att åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa.

Psykisk hälsovård

51. Kommittén rekommenderar konventionsstaten att förstärka den psykiska hälsovården, både vad gäller förebyggande och ingripande program, för att säkerställa att alla barn som behöver det får adekvat behandling och vård utan onödig fördröjning. Dessutom bör konventionsstaten säkerställa ett bättre samarbete mellan relaterade tjänstesektorer, såsom skolor, socialvård, rättssystem för ungdomsbrottslingar, behandlingscenter för alkohol- och narkotikamissbrukare etc. Kommittén uppmanar konventionsstaten att förstärka hälsovårdsresurserna för människor med självmordsbenägenhet och att vidta åtgärder för att förebygga självmord inom riskutsatta grupper.

En förutsättning för att barn ska kunna åtnjuta bästa uppnåeliga hälsa och rätt till hälso- och sjukvård är att vården är tillgänglig för alla barn. Barnombudsmannen har under 2013 träffat barn och unga för att ta del av deras erfarenheter och upplevelser av den hjälp som finns att få när man är ung och mår psykiskt dåligt.⁷⁶ I våra möten med barn och unga framkommer att barnen upplever att det är svårt att söka hjälp, bland annat för psykisk ohälsa. Utifrån barns berättelser finns ett stort behov av en diskussion om hur barn kan få stöd och kontakt med vården vid psykisk ohälsa. För att skapa en hälso- och sjukvård som är tillgänglig för alla barn och unga med olika former av psykisk ohälsa krävs en analys av vad tillgänglighet betyder för barn och unga. Det kan handla om att bygga en lättillgänglig och väl utvecklad första linje av vårdaktörer, som kan arbeta förebyggande och vid behov slussa vidare, samt en andra, specialiserad linje som kan stödja dem med svårare och mer komplicerade besvär.

Barnombudsmannen anser att det inte är acceptabelt att barn och unga med psykisk ohälsa inte får adekvat stöd och hjälp. (Mer information lämnas i Barnombudsmannens årsrapport 2014 som presenteras i slutet av mars).

Uppföljning av självmord bland barn

Sedan början av 1990-talet har självmorden minskat i alla åldersgrupper, utom i den yngsta. Bland barn och unga vuxna har självmord istället blivit något vanligare. Detta är djupt oroande. Enligt en översikt från Karolinska Institutet (KI) visar ytterst få länder inom EU en tendens som liknar den i Sverige.⁷⁷ I Sverige saknas en samlad och djupgående kunskap om situationen för de barn och unga som begår självmord. Att dessa självmord ökar måste ses som ett samhällsmisslyckande som kräver både ökad kunskap och fler åtgärder.

Barnombudsmannen anser att den lagstiftning som idag finns om obligatoriska dödsfallsutredningar när barn blir offer för våldsbrott (Lex Bobby) ska utökas till att också omfatta situationer där barn begår självmord. Samhället måste få mer kunskap om hur självmord kan förebyggas men också om hur brister i vårdkedjan kan upptäckas.

Låt pojkar själva få bestämma om de ska omskäras (art 24.3)

Enligt lagen om omskärelse av pojkar från 2001 ska barnets inställning så långt som möjligt klarläggas. Ingreppet får inte ske mot barnets vilja. I praktiken saknar dock dessa formuleringar i

⁷⁵ Socialstyrelsen. Barns och ungas hälsa, vård och omsorg 2013. 2013.

⁷⁶ Se Barnombudsmannens årsrapport 2014 som överlämnas till regeringen den 26 mars.

⁷⁷ Självmord i Europa och världen. Karolinska institutets folkhälsoakademi. 2010:31.

lagen betydelse. Merparten av de barn i Sverige som blir omskurna blir det som spädbarn eller i så låg ålder att de inte kan påverka beslutet.

Vid ett möte i september 2013 enades de nordiska barnombudsmännen samt företrädare för nordiska barnläkarorganisationer och barnläkare om ett gemensamt ställningstagande. Där framför vi att omskärelse utan medicinsk grund och som utförs utan att personen har samtyckt bryter mot barnets mänskliga rättigheter och mot grundläggande medicinsk-etiska principer. Vi anser att omskärelse av pojkar utan medicinsk grund är i strid med artikel 12 i barnkonventionen, som ger barn rätt att uttrycka sin åsikt i frågor som rör dem. Omskärelse i de här fallen bryter även mot artikel 24.3, som säger att barn ska skyddas mot traditionella sedvänjor som kan vara skadliga för deras hälsa.⁷⁸ Med anledning av det nordiska mötet publicerades också en debattartikel som undertecknades av Barnombudsmannen och av ordföranden i Svenska Läkaresällskapets delegation för medicinsk etik, förbundsordföranden i Vårdförbundet, ordföranden i Sveriges barnläkarförening samt ordföranden i Svensk barnkirurgisk förening.⁷⁹ I artikeln lyfter vi fram att lagstiftningen behöver förändras för att överensstämja med barnets mänskliga rättigheter och med medicinsk etik.

Barnombudsmannen anser att det inte finns hälsomässig grund för att omskära små pojkar i de fall ingreppet inte är medicinskt motiverat. Ingreppet är smärtsamt, oåterkalleligt och kan medföra allvarliga komplikationer. Mot den bakgrunden ser vi det som grundläggande att föräldrarätten inte sätts före barnets rätt till medbestämmande, kroppslig integritet och skydd mot skadliga sedvänjor. Omskärelse utan medicinsk grund ska endast få utföras om en pojke som uppnått den ålder och mognad som krävs för att förstå informationen samtycker till ingreppet. Idag saknas en kartläggning av ingreppets konsekvenser på kort och lång sikt. Vi anser att det är av stor vikt att samtliga omskärelser av pojkar på icke medicinsk grund som utförs inom vården följs upp i syfte att få en lokal och nationell bild över de komplikationer som förekommer.⁸⁰

Kvinnlig könsstympning

Även om svensk lag överensstämmer med barnkonventionen när det gäller kvinnlig könsstympning finns det fortfarande för lite kunskap om hur många flickor som är könsstympade eller som riskerar att könsstympas i landet eller på en utlandsresa. Den lagstiftning som finns idag tillämpas i mycket liten utsträckning. Barnombudsmannen anser att det behövs mer kunskap om könsstympning i Sverige, om antalet barn som könsstympas och om orsakerna till att lagstiftningen inte tillämpas.

Vidare är det särskilt viktigt att personal inom mödra- och barnhälsovården, elev- och skolhälsovården, samt barnsjukhus och ungdomsmottagningar har kunskap om könsstympning. De måste också veta vad de i sitt arbete kan göra för att motverka att flickor utsätts för könsstympning och hjälpa redan könsstympade flickor. Likaså är det viktigt att personal börjar använda sig av den anmälningsskyldighet som föreligger vid misstanke eller vetskap om könsstympning. Barnombudsmannen anser att elev- och skolhälsovården i större utsträckning behöver kunskap om och anmäla till socialnämnden när skolflickor har eller riskerar att könsstympas.⁸¹

⁷⁸ Barnombudsmannen. Gemensamt uttalande från de nordiska barnombudsmännen och barnmedicinska experter om omskärelse. 2013-09-30.

⁷⁹ Dagens Nyheter. Omskärelse strider mot barns mänskliga rättigheter. 13-09-28.

⁸⁰ Barnombudsmannen. Låt pojkar själva få bestämma om de ska omskäras. Skrivelse 2013-10-07.

⁸¹ Barnombudsmannens yttrande över promemorian Sveriges tillträde till Europarådets konvention om förebyggande och bekämpning av våld mot kvinnor och av våld i hemmet samt vissa frågor om kontaktförbud avseende gemensam bostad (Ds 2012:52)

Barnäktenskapsbrott

En rapport från Ungdomsstyrelsen 2009 visar att 70 000 ungdomar i åldern 16-25 upplever att de inte fritt kan välja vem de ska gifta sig med. Av dem är det 8 500 som oroar sig över att bli bortgifta.⁸² Barnombudsmannen har länge efterfrågat ett förstärkt skydd mot barnäktenskap. Barnombudsmannen har tillstyrkt ett förslag om en ny straffbestämmelse gällande barnäktenskapsbrott för den som förmår ett barn att ingå äktenskap eller som tar initiativ till eller anordnar ett barnäktenskap.⁸³ I regeringens lagrådsremiss föreslås civilrättsliga och straffrättsliga lagändringar för att stärka skyddet mot tvångsäktenskap och barnäktenskap.⁸⁴ Förslagen innebär enligt regeringen en kraftig förstärkning av skyddet mot barnäktenskap. Regeringen anser däremot inte att ett barnäktenskapsbrott bör införas då det inte behövs någon ytterligare kriminalisering av gärningar som innebär att barn förmås att ingå äktenskap utöver vad som följer av regeringens förslag om att införa brottet äktenskapstvång. Barnombudsmannen anser dock att utgångspunkten vid reglering av barnäktenskapsbrott måste vara en annan än då offret är en vuxen. Barn måste skyddas mot barnäktenskap även när det handlar om att någon, genom gärningar som inte innebär olaga tvång eller utnyttjande av utsatt belägenhet, förmår ett barn att ingå ett äktenskap.

Levnadsstandard

53. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten vidtar alla nödvändiga åtgärder för att säkerställa att inga barn lever under fattigdomsgränsen. Kommittén rekommenderar också att konventionsstaten vidtar lämpliga åtgärder, däribland speciella stödåtgärder, för att säkerställa att barn, i synnerhet barn från socialt missgynnade familjer, inklusive hushåll med ensamföräldrar och barn av icke-svenskt ursprung, inte lever i fattigdom, oavsett var de är bosatta. Konventionsstaten bör överväga att upprätta en handlingsplan för bekämpning av barnfattigdom i tider av ekonomisk kris.

Barnfamiljer har generellt sett fått en förbättrad ekonomisk situation. Andelen barn i familjer med låg inkomststandard minskade under 1990-talet och har legat på en någorlunda stabil nivå sedan början på 2000-talet.⁸⁵ Samtidigt har inkomstspridningen ökat. Utvecklingen mot att allt fler barn lever i relativ fattigdom innebär en ökad risk för social utsatthet och marginalisering för många barn. Studier visar att barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer har en ökad risk för fysisk och psykisk ohälsa, sämre utbildningsresultat och lägre framtida inkomster. Den ekonomiska utsattheten har också negativa konsekvenser för barnens sociala liv och relationer.⁸⁷ Dessutom löper barn i socioekonomiskt utsatta familjer en större risk att drabbas av olyckor och skador.⁸⁹ Barn till ensamstående föräldrar, i synnerhet till ensamstående mödrar, och barn med utländsk bakgrund har det ofta sämre ställt ekonomiskt.⁹⁰ Den ekonomiska familjepolitiken, som består av behovsprövade bidrag, generella bidrag och försäkringar, har fått minskad betydelse för utjämningen av inkomstskillnader.⁹¹ Om detta inte kompenseras genom olika åtgärder riskerar barns marginalisering och sociala utanförskap att öka.

⁸² Ungdomsstyrelsen, Gift mot sin vilja, 2009.

⁸³ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap (SOU 2012:35).

⁸⁴ Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap samt tillträde till Europarådets konvention om våld mot kvinnor. Lagrådsremiss, 13 februari 2014.

⁸⁵ Barnombudsmannen, 2013, Max18.

⁸⁶ Ekonomiskt utsatta barn (Ds 2004:41).

⁸⁷ Ekonomiskt utsatta barn (Ds 2004:41).

⁸⁸ Socialstyrelsen. Social rapport 2010.

⁸⁹ Statens folkhälsoinstitut. Social health inequalities in Swedish children and adolescents – a systematic review, second edition. 2011.

⁹⁰ Barnombudsmannen, 2013, Max18.

⁹¹ Försäkringskassan, 2013, Resultatindikatorer för den ekonomiska familjepolitiken.

Inget barn ska behöva drabbas av vräkning/avhysning

"Följ upp, följ upp, följ upp. Hela tiden- följ upp! Det ska ju inte vara så här. Soc ska ju följa upp!"

Under 2013 har Barnombudsmannen samtalat med barn och unga som varit med om en eller flera vräkningar/avhysningar. Gemensamt för barnen är att de upplever att socialtjänsten inte funnits till för dem. De saknar information från socialtjänsten om vilket stöd de kan få samt när och hur vräkningen går till. Flera av barnen tycker att det är viktigt att socialtjänsten talar med barnet enskilt och försäkras sig om att barnet har en lämplig plats att ta vägen efter vräkningen. Skolan är viktigt för barnen, men det kan vara svårt att få skolarbetet att fungera när man befinner sig i en osäker boendesituation. År 2007 antog regeringen en strategi för att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden. Ett av målen i strategin var att inga barn ska vräkas.⁹² Antalet barn berörda av verkställda vräkningar har minskat, men förekommer fortfarande. Under 2013 berördes 504 barn av en verkställd vräkning, vilket motsvarar en minskning med 11 procent jämfört med 2012.⁹³ Statistiken visar även på betydande skillnader över landet.⁹⁴

Det är positivt att färre barn berörs av vräkningar. Barnombudsmannen ser dock med stor oro på att barn fortfarande vräks till hemlöshet och utanförskap. Vi anser att det krävs lagändringar som ställer krav på kommunerna att arbeta förebyggande för att förhindra barnvräkningar.⁹⁵ Flera åtgärder bör vidtas för att säkra barnets rättigheter vid hot om avhysning.

Barn och unga som lever i överskuldssatta familjer

"I början av månaden finns det pengar. Jag pratar ju mycket med mamma och då får jag ju höra hur mycket det finns kvar och att vi måste ha det till mat. Sedan försöker man lägga upp så att det finns hela tiden." Niki.

Barnombudsmannen har lyssnat till barns och ungas erfarenheter av att leva i en överskuldssatt familj. De beskriver att de ofta känner ansvar för familjens situation.

Utredningen om överskuldssättning har tagit fram statistik som visar att 161 416 barn lever i familjer med skulder hos Kronofogden.⁹⁶ Det saknas studier som säkert visar vilka effekter överskuldssättning har på barn och ungdomar.⁹⁷ Det finns dock studier som visar hur vuxna påverkas. Överskuldssatta föräldrar löper högre risk för psykisk och kroppslig ohälsa, självmord och förtidsdöd. Stressrelaterade sjukdomar som oro, ångest och depression är vanliga.⁹⁸ Det är rimligt att anta att barn i överskuldssatta familjer påverkas negativt på liknande sätt som barn som lever i ekonomiskt utsatta familjer.⁹⁹ Situationen för dessa barn bör utredas ytterligare. Barnets situation vid utmätning av egendom, löneutmätning och skuldsanering bör då särskilt uppmärksammas utifrån ett barnrättsperspektiv.

5. Utbildning, fritid och kulturverksamhet (artiklarna 28, 29, 30 och 31)

⁹² Socialstyrelsen. Hemlöshet – många ansikten, många ansvar. Genomförande av regeringens strategi för att motverka hemlöshet och utestängning från bostadsmarknaden 2007–2009. Slutrapport, 2010.

⁹³ Kronofogdens webbplats, <http://www.kronofogden.se/28601.html>, 2013.

⁹⁴ Barnombudsmannen, 2013, Max18.

⁹⁵ Barnombudsmannen, Hur kommuner kan vända utvecklingen med att allt fler barn berörs av vräkning. 2011

⁹⁶ Överskuldssättning i kreditsamhället? (SOU 2013:78).

⁹⁷ Socialstyrelsens. Barn till överskuldssatta – underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg, 2013.

⁹⁸ Socialstyrelsen. Barn till överskuldssatta – underlagsrapport till Barns och ungas hälsa, vård och omsorg, 2013.

⁹⁹ Överskuldssättning i kreditsamhället? (SOU 2013:78).

Utbildning inklusive yrkesutbildning och handledning

55. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten fortsätter sitt arbete för att garantera att alla barn kan tillförsäkras rätten till utbildning, inklusive barn utan uppehållstillstånd, såsom "gömda barn" och papperslösa barn. Kommittén rekommenderar dessutom att konventionsstaten lägger in konventionen och andra relevanta fördrag om mänskliga rättigheter i läroplanen i och med den nya skollagen och utökar sådan utbildning inom både grundskola och gymnasium.

Rätt till utbildning för dokumentlösa barn

Barnombudsmannen välkomnar att rätten till skolgång, förskoleverksamhet och skolbarnsomsorg nu omfattar alla barn och ungdomar som vistas i landet, även om de saknar tillstånd för sin vistelse förutsatt att den inte är endast helt tillfällig. Att alla barn, även de som lever "gömda" och de som är dokumentlösa har rätt till utbildning, är en viktig reform. Trots den positiva utvecklingen anser vi att det fortfarande är problematiskt att det saknas förbud i lag för polisen att gå in och hämta barn på skolor och förskolor. Skolan och förskolan bör vara en frizon där polishämtning inte får ske och vi vill därför se att ett tydligt förbud införs mot polishämtning av barn i skola eller förskola i syfte att avvisa eller utvisa.

Vidare anser Barnombudsmannen att socialnämndens skyldighet att lämna uppgifter till de verkställande myndigheterna bör ändras. Om skolan känner oro för att barn far illa är skolan skyldig att anmäla detta till socialnämnden. Det är en viktig bestämmelse och ett grundläggande skydd för barn som är i utsatta situationer. Men för de dokumentlösa och gömda barnen - och skolpersonalen - är det ett problem, eftersom socialnämnden är skyldig att lämna uppgifter till verkställande myndigheter. Här finns alltså en påtaglig risk att skolor genom att anmäla oro för ett barn medverkar till att barnet och familjen kan identifieras av verkställande myndigheter om dessa gör en förfrågan hos de sociala myndigheterna. Barnombudsmannen anser därför att uppgifter som rör orosanmälningar bör undantas.

Rätt till utbildning för barn och unga vid HVB och särskilda ungdomshem

"Jag har inget att göra och går bara två timmar i skolan. Ute är det sex timmar, vi borde få mer utbildning." Ibrahim, 18 år¹⁰⁰

En tredjedel av de ungdomar Barnombudsmannen intervjuat på de särskilda ungdomshemmen tycker att de får för lite skola. Många uttrycker en önskan om mer skola och möjlighet att få betyg i alla ämnen.¹⁰¹ Skolan har också särskilt stor betydelse för de ensamkommande barn och ungdomar som placeras på HVB i väntan på beslut om uppehållstillstånd. De barn som vi träffat upplever att de inte får den skolgång de vill ha och behöver. De uttrycker en stor önskan om att snabbt lära sig svenska, komma in i det svenska samhället och att delta i skolan på samma villkor som övriga elever.¹⁰² Eftersom dessa ungdomar har en stark känsla av att vara isolerade från samhället, ger skolan stabilitet i en otrygg tillvaro samtidigt som den ger möjlighet att ingå i ett sammanhang och ha kontakt med jämnåriga.¹⁰³

Barnombudsmannens enkät till socialnämnderna 2011 visar att bara var tredje socialnämnd har antagit direktiv om hur barn som är omhändertagna och placerade ska få den utbildning de har rätt till.¹⁰⁴ Forskning visar att skolprestationer är en nyckelfaktor för de höga risker för ogynnsam utveckling som kan drabba de placerade barnen längre fram i livet.¹⁰⁵ Det är oroande och anmärkningsvärt att många av dessa barn helt saknas i betygsregistren för grundskolan. För

¹⁰⁰ Barnombudsmannen. I'm sorry. 2010

¹⁰¹ Barnombudsmannen. I'm sorry. 2010

¹⁰² Barnombudsmannen. Pejling och Dialog. 2013

¹⁰³ Barnombudsmannen. Bakom Fasaden. 2011

¹⁰⁴ Barnombudsmannen. Socialnämndens ansvar för barn i samhällsvård. Barnombudsmannen rapporterar BR2011:02

¹⁰⁵ Socialstyrelsen. Social rapport. 2010

barn som placerats före tio års ålder saknas 12 procent och för barn placerade efter tolv års ålder saknas 19 procent.¹⁰⁶

Rätten till likvärdig utbildning för barn och unga i samhällsvård får inte inskränkas. Barnombudsmannen välkomnar den vägledning som Socialstyrelsen och Skolverket har tagit fram och som ska vara ett praktiskt kunskapsstöd för socialtjänst, skola och hälso- och sjukvård i deras arbete för att förbättra placerade barns skolgång och hälsa.¹⁰⁷ Barnombudsmannen är även positiv till förslaget att barn och unga som bor på Hem för vård eller boende (HVB) ska få sin rätt till utbildning tydligare tillgodosedd genom att ansvaret för barnens skolgång flyttas över till det allmänna skolväsendet som omfattas av skollagen. Barnombudsmannen välkomnar även utredningens förslag om samverkan mellan socialnämnd och utbildningsnämnd för att säkerställa att barn i samhällsvård får sin utbildning, att hemkommunen får ett uppföljningsansvar för elever som vårdats på HVB eller hos Statens Institutionsstyrelse (SiS) samt kravet på godkänd lärarbehörighet inom SiS och kravet på skolbibliotek och rektor.¹⁰⁸ Däremot är de undantag som utredningen förslår för SiS inte acceptabla. Elever på särskilda ungdomshem ska ha rätt till en undervisning anpassad efter deras behov på samma sätt som andra elever. Barnombudsmannen menar att barnets rätt till utbildning måste gälla lika för alla barn och att kravet inte kan undantas några huvudmän som bedriver utbildning.¹⁰⁹

Likvärdig och kostnadsfri utbildning - läxhjälp

Verksamhet med läxhjälp ger idag rätt till skattereduktion. Skolverkets studier har visat att likvärdigheten i svensk skola har försämrats. Skolverket anser också att sambanden mellan socioekonomisk bakgrund och elevers resultat är väl belagda och verket befarar att skattereduktion för läxhjälp kan leda till att föräldrars socioekonomiska bakgrund i än högre utsträckning påverkar elevers resultat. Det är skolhuvudmannens ansvar att se till att eleverna har tillgång till hjälp- och stödundervisning. Det finns ett behov av ökade insatser för att uppfylla de krav som ställs i skollagen om att skolan ska sträva efter att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen. Barnombudsmannen anser att läxhjälp är en insats som måste komma alla elever till del.¹¹⁰

Mobbning

59. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten förstärker åtgärderna för att bekämpa mobbning och ägnar särskild uppmärksamhet åt barn med funktionshinder och barn av utländskt ursprung, samt att man ser till att barnen själva blir delaktiga i de kampanjer som syftar till att minska mobbningen. Sådana åtgärder bör också fokusera på nya former av mobbning och trakasserier utanför klassrum och skolgårdar, inklusive via mobiltelefon och virtuella mötesplatser.

Enligt skollagen ska utbildningen utformas på ett sådant sätt att alla elever garanteras en skolmiljö som präglas av trygghet och studiero. Om ett barn eller en elev anser sig ha blivit utsatt för kränkande behandling eller trakasserier i samband med verksamheten, ska utbildningsanordnaren eller personalen anmäla detta till rektor, som är skyldig att anmäla vidare till huvudmannen. Huvudmannen är skyldig att skyndsamt utreda omständigheterna kring kränkningarna och vidta de åtgärder som krävs. Trots detta visar en undersökning att 12 procent av eleverna i årskurs 4-6, fem procent av eleverna i årskurs 7-9 och fyra procent av

¹⁰⁶ Socialstyrelsen. Öppna jämförelser av placerade barns utbildningsnivå. 2011.

¹⁰⁷ Socialstyrelsen och Skolverket, Placerade barns skolgång och hälsa – ett gemensamt ansvar. 2012

¹⁰⁸ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning (SOU 2012:76)

¹⁰⁹ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet Utbildning för elever i samhällsvård och fjärr- och distansundervisning (SOU 2012:76)

¹¹⁰ Barnombudsmannen avstyrker komplettering av HUS-avdrag med läxhjälp, 2012

gymnasieeleverna upplever att de varje vecka utsätts för någon form av kränkning från andra elever.¹¹¹ Rapporten visar också att trots att en större andel elever och lärare anser att skolan arbetar aktivt för att motverka mobbning eller annan kränkande behandling, har andelen utsatta elever inte minskat.¹¹²

Preliminär statistik visar att under första halvåret 2013 tog Skolinspektionen/Barn- och elevombudet (BEO) emot 1 984 anmälningar om missförhållanden på en skola från föräldrar eller andra personer. Jämfört med motsvarande period 2012 är det en ökning med 30 procent. De flesta anmälningar, cirka 581 stycken, rörde kränkande behandling.¹¹³ Barnombudsmannen anser att eftersom eleverna har skolplikt och måste infinna sig i skolan, måste också skolhuvudmännen ta sitt ansvar för att se till att alla elever får den utbildning i en trygg skolmiljö som de har rätt till. Nolltolerans mot mobbning ska gälla inte bara i teorin utan också i elevernas verklighet.

6. Särskilda skyddsåtgärder (artiklarna 22, 30, 32-26, 37b - d, 38, 39 och 40)

Asylsökande barn och flyktingbarn

61. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten garanterar alla barn, inklusive barn utan ID-handlingar, rätt till hälso- och sjukvård på samma villkor som barn som vistas lagligen i landet.

Barnombudsmannen välkomnar att asylsökande och dokumentlösa nu garanteras subventionerad hälso- och sjukvård på samma villkor som bofasta. Vi har dock fått kännedom om att det förekommer att ensamkommande barn hämtats av gränspolis på barnpsykiatrisk klinik. Barnombudsmannen känner oro över detta. Det borde finnas nationella riktlinjer inom hälso- och sjukvården för den här typen av situationer, där utgångspunkten är barnets rätt till hälso- och sjukvård enligt barnkonventionen.¹¹⁴

Barnombudsmannen har fått kännedom om att Migrationsverket samarbetar med myndigheterna i Afghanistan i arbetet med ett mottagningscenter i Kabul, dit ensamkommande asylsökande barn som ska avvisas eller utvisas kan komma att skickas. Vi har begärt och mottagit ett yttrande från Migrationsverket om de närmare förutsättningarna för ett sådant center.¹¹⁵ Barnombudsmannen känner stor oro för hur de ensamkommande barnens rättigheter och rätt till skydd ska kunna säkerställas om ett mottagningscenter tas i bruk. Det finns till exempel en risk för att barnen blir föremål för människohandel samt risk för förföljelse.

63. Kommittén uppmanar konventionsstaten att stärka sina åtgärder för att säkerställa att adekvat stöd och tillsyn ges till barn som bor på flyktingmottagningar, liksom adekvat psykologisk och psykiatrisk vård för traumatiserade asylsökande barn. Kommittén uppmanar konventionsstaten att vidta nödvändiga lagstadgade åtgärder för att säkerställa en tillfällig vårdnadshavare (eller "god man") utses för varje ensamkommande barn inom 24 timmar efter det att barnet anlänt till Sverige, med uppgift att informera barnet om såväl dess rättigheter som hur asylprocessen går till. Kommittén rekommenderar också att ännu större ansträngningar görs för att säkerställa lämplighet och adekvata kvalifikationer hos sådana vårdnadshavare.

¹¹¹ Skolverket. Attityder till skolan 2012. Rapport 390, 2013.

¹¹² Skolverket. Attityder till skolan 2012. Rapport 390, 2013.

¹¹³ <http://www.skolinspektionen.se/sv/Anmalningar/Att-anmala-till-Skolinspektionen/Statistik/Anmalningar-och-beslut-forsta-halvaret-2013/>

¹¹⁴ Barnombudsmannen. Begäran om yttrande mot bakgrund av uppgifter om att barn hämtas av gränspolis på barnpsykiatrisk klinik. Skrivelse 13-05-20

¹¹⁵ Barnombudsmannen. Begäran om yttrande mot bakgrund av uppgifter om upprättandet av en institution/ett center i Kabul för avvisade ensamkommande asylsökande barn. Skrivelse 13-06-11

Kommittén vill uppmärksamma konventionsstatens på dess Allmänna kommentar nr 6 (2005) om behandling av ensamkommande och separerade barn utanför deras ursprungsland.

"Vi har ingen familj. Inga föräldrar. De har skickat oss till skogen." Sharif¹¹⁶

Under 2013 sökte 3 852 ensamkommande barn och ungdomar asyl i Sverige. Merparten av dem placerades på HVB i väntan på beslut om uppehållstillstånd. Barnombudsmannen har träffat ensamkommande asylsökande barn som bor i gruppboenden i anvisningskommuner och på transitboende, PUT-boenden och HVB. Efter dessa möten kunde vi bland annat konstatera att många ensamkommande asylsökande barn känner sig oerhört ensamma och upplever ett stort utanförskap, både under asylprocessen och efter att de har fått ett beslut från Migrationsverket.¹¹⁷

Stöd och tillsyn till barn som bor på flyktingmottagningar

"Jag har aldrig träffat på en personal som säger att kom sätt dig här så kan vi prata om vad du har rätt till och vad som är dina skyldigheter, vad du får lov att göra." Ensamkommande asylsökande pojke.

Barnen beskriver tiden under asylprocessen på olika transitboenden som svår. De är ensamma, kan inte språket och många upplever att de inte får det vuxenstöd och den omsorg de behöver. Flera barn lyfter också fram att de har mycket knappa ekonomiska förutsättningar och att pengarna inte räcker till resor, vinterkläder, hygienartiklar och skolmaterial. Barnen har också berättat att de saknar tillgång till lexikon och datorer med internet. De kan inte söka information, hålla kontakt med vänner och anhöriga, använda översättningsverktyg eller göra sina skoluppgifter.

Flera av barnen beskriver svårigheter med att dela rum. Det kan handla om att man blir störd av ljud och andra barns mardrömmar. En del barn har inte heller känt sig trygga med att sova med främmande barn. Detta tillsammans med den stress de upplever under asylprocessen gör att de lider av psykisk ohälsa. Några barn har berättat om återkommande tankar på att ta sitt liv och självska debeteenden. De barn vi träffat upplever också att de inte riktigt räknas innan de får beslut om uppehållstillstånd. De säger att de fått rådet av personal och gode män att det inte är någon idé att be socialtjänsten om hjälp med till exempel nytt boende eller kläder, eftersom de ändå kommer att få avslag. En del barn har inte känt till att de har samma rättigheter som andra barn i Sverige.

Kommunen har genom socialnämnden ett övergripande ansvar för att alla som vistas där får det stöd och den hjälp de behöver, vilket omfattar även ensamkommande asylsökande barn. Det innebär bland annat att kommunen har ansvar för att säkerställa barnets rätt till bostad, att gå i skolan samt de stöd- och hjälpinsatser barnet kan ha rätt till enligt socialtjänstlagen.

Rätten till en god man inom 24 timmar

"Den gode mannen ska vara snäll och ge uppmärksamhet. Ha tid för ungdomarna, lyssna på dem och ta dem på allvar."¹¹⁸

Barnombudsmannen har uppmärksammat brister i kommunernas ansvar att utse en god man för barnen. För vissa barn tar det mycket lång tid, upp emot flera veckor, innan kommunen utser en god man åt dem. Det är viktigt att en god man med barnkompetens utses så snart som möjligt, helst inom 24 timmar, efter det att ett ensamkommande barn lämnat in sin asylansökan.

¹¹⁶ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

¹¹⁷ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011. Pejling och dialog. 2013.

¹¹⁸ Barnombudsmannen. Bakom fasaden. 2011.

Långt ifrån alla ungdomar som Barnombudsmannen träffat har regelbunden kontakt med den gode mannen. Flera har också vittnat om att de aldrig träffat sin gode man tillsammans med tolk och att tolk sällan används på boendena. Det betyder att de inte kan ställa frågor eller berätta om det som är svårt. Ungdomarna lyfter också hur viktigt det är att kunna känna tillit och förtroende för den gode mannen. Kompetensen, lämpligheten och utbildningsnivån bland de gode männen varierar också kraftigt. Det är en betydelsefull relation, och det är därför viktigt att barnen och ungdomarna får byta god man om det inte fungerar. Den gode mannen har en viktig roll som ställföreträdande vårdnadshavare och måste ges förutsättningar att bevaka barnets intressen och rättigheter. Krav måste ställas på att gode män för ensamkommande barn får adekvat utbildning samt handledning i sitt uppdrag.

Åldersbedömningar

Vi känner oro inför den oklarhet som råder vid åldersbedömningar av ensamkommande barn. Eftersom det saknas metoder för att bedöma exakt ålder på ett tillförlitligt sätt anser Barnombudsmannen att det istället ska handla om rimlighetsbedömningar. Det krävs tydliga riktlinjer och en enhetlig tillämpning för att tydliggöra barnrättsperspektivet och uppnå större rättssäkerhet vid dessa rimlighetsbedömningar. Bland annat bör stor försiktighet iakttas, bedömningen bör alltid tolkas till fördel för barnet och inbegripa flera olika moment, något som även framgår av de riktlinjer som tagits fram av Socialstyrelsen. Vi anser att Migrationsverkets åldersbestämning bör utgå från en rimlighetsbedömning och ske genom ett formellt beslut som ska kunna överklagas särskilt.

Rekrytering av barn i väpnade konflikter

Regeringen överlämnade i november 2013 en lagrådsremiss beträffande en ny lag om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser.¹¹⁹ Regeringens förslag innebär att den som till nationella väpnade styrkor eller väpnade grupper rekryteras eller för direkt deltagande i fientligheter använder barn som inte fyllt femton år döms för krigsförbrytelse. Mot bakgrund av att Sverige 2002 tillträdde det fakultativa protokollet till konventionen om barnets rättigheter vid indragning av barn i väpnade konflikter och också arbetat aktivt för att en allmän artonårsgräns ska gälla, samt att protokollet nu tillträtts av 153 stater, anser vi att det är viktigt att Sverige bidrar till att så långt möjligt stärka skyddet för barn i väpnade konflikter och till den folkrättsliga utvecklingen på området. Barnombudsmannen anser att förslaget i lagrådsremissen innebär ett aktivt steg tillbaka i kampen för barnets rättigheter. I det utkast till lagrådsremiss som Barnombudsmannen yttrade sig över i mars 2013 föreslog regeringen att den som använder ett barn som inte fyllt arton år för direkt deltagande i fientligheter, rekryterat ett barn till väpnade grupper eller genom obligatorisk rekrytering tar ut ett barn till nationella väpnade styrkor döms för krigsförbrytelse. Detta var en hållning som Barnombudsmannen välkomnade.¹²⁰

Försäljning av barn, barnprostitution och barnpornografi

CRC/C/OPSC/SWE/CO/1

11. Kommittén uppmanar Sverige att införliva konventionen och dess fakultativa protokoll fullt i sin lagstiftning, inbegripet genom att

b) säkerställa att alla barn som utsatts för övergrepp, särskilt barn över 15 år, ges ett fullgott rättsligt skydd.

c) ompröva sin inställning när det gäller att köp av sexuell handling av barn och utnyttjande av barn för sexuella ändamål anses som "mindre allvarliga sexualbrott mot barn och överväga att ta bort kravet på dubbel straffbarhet för dessa brott när de begås utanför landets territorium.

¹¹⁹ Straffansvar för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser. Lagrådsremiss, 22 november 2013.

¹²⁰ Barnombudsmannens yttrande över Kompletterande remissbehandling av utkast till lagrådsremiss; Lag om straff för folkmord, brott mot mänskligheten och krigsförbrytelser (dnr Ju2002/7754/L5).

22. Kommittén rekommenderar att Sverige

c) inför förbud för dömda sexualbrottslingar att arbeta med barn

26. Kommittén rekommenderar att Sverige gör en översyn av brottsbalken och ser till att den till fullo överensstämmer med artiklarna 2 och 3 i det fakultativa protokollet samt säkerställer att lagstiftningen efterlevs i praktiken och att förövare ställs inför rätta för att förhindra straffrihet. Sverige bör särskilt kriminalisera följande.

b) Att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut, sälja eller inneha barnpornografi.

11. b) säkerställa att alla barn som utsatts för övergrepp, särskilt barn över 15 år, ges ett fullgott rättsligt skydd.

Skärpt lagstiftning i förhållande till ålder

Barn har rätt till ett likvärdigt skydd just i kraft av att de är barn och under 18 år. De konsekvenser som ett sexualbrott får för enskilda barn måste tas på allvar. Sexköpare kan idag komma undan genom att hävda att de inte haft uppsåt att exploatera ett barn. Det är enligt vår mening oacceptabelt. Det är också orimligt att mål kan behöva avgöras genom att rätten bedömer ett barns kroppsutveckling för att avgöra om sexköparen borde ha förstått att det handlat om ett barn. Bedömningar av det senare slaget kan närmast ses som en andra kränkning av ett redan utsatt barn. Barnombudsmannen anser att man bör överväga att införa ett strikt ansvar för åldersrekvisitet vad gäller sexualbrott mot barn.¹²¹

11. c) ompröva sin inställning när det gäller att köp av sexuell handling av barn och utnyttjande av barn för sexuella ändamål anses som "mindre allvarliga" sexualbrott mot barn.

Förändringar i sexualbrottens rubriceringar

Barnombudsmannen motsätter sig att våldtäkt mot barn förutsätter samlag eller annan jämförlig handling. Det är den sexuella kränkningen som ska vara det centrala i avgränsningen mellan brottet våldtäkt mot barn och sexuella övergrepp mot barn, inte tekniska överväganden med samlag som norm.¹²²

Vidare anser Barnombudsmannen att de handlingar som med dagens reglering faller under bestämmelserna om sexuellt övergrepp mot barn, respektive sexuellt utnyttjande av barn, i de allra flesta fall bör falla under våldtäkt mot barn. Vi anser att i stort sett alla former av sexuella handlingar som innehåller sexuell beröring bör klassas som våldtäkt mot barn.¹²³ I rubriceringarna sexuellt utnyttjande av barn, alternativt sexuellt övergrepp mot barn, bör istället brottet köp av sexuell handling och utnyttjande av barn för sexuell posering uppgå. Fängelsestraff skulle då bli en automatisk påföljd för den som döms. Barnombudsmannen anser att det faktum att köp av sexuell handling kan straffas med böter är oproportionellt i förhållande till det lidande det utsatta barnet upplever.¹²⁴

¹²¹ Barnombudsmannen. Skärpt lagstiftning krävs för att skydda barn från sexuell exploatering. Skrivelse 2013-12-13

¹²² Barnombudsmannen yttrande över promemorian Grovt sexuellt övergrepp mot barn (6 kap.6§ andra stycket brottsbalken)

¹²³ Barnombudsmannens yttrande över promemorian Grovt sexuellt övergrepp mot barn (6 kap.6§ andra stycket brottsbalken).

¹²⁴ Barnombudsmannens yttrande över promemorian Grovt sexuellt övergrepp mot barn (6 kap.6§ andra stycket brottsbalken).

22. c) inför förbud för dömda sexualbrottslingar att arbeta med barn

Skärpt lagstiftning för att skydda barn mot att sexualbrottsdömda arbetar i förskola och skola

Barnombudsmannen är oroad över att lärare dömda för sexualbrott kan arbeta i skolor och förskolor i Sverige. Vi bedömer att det finns flera luckor i lagstiftningen. Skolinspektionen bör, till skillnad från i dag, informeras om domar som rör även icke-legitimerade lärare, förskollärare och personal på skolan för vilka det inte finns något krav på legitimation. Barnombudsmannen anser även, till skillnad från situationen i dag, att krav ska ställas på att domstolar informerar Skolinspektionen i alla fällande domar när det gäller barnpornografibrott och andra allvarliga brott, även brott som begåtts utanför yrkesutövningen och även i de fall påföljden enbart är böter. Ett yrkesförbud för personer som dömts för sexualbrott mot barn bör införas för dem som arbetar med barn i beroendeställning, exempelvis lärare och förskollärare. Personer som begått vissa typer av brott är inte lämpliga att inneha en lärarlegitimation. Detta bör även gälla brott som begåtts innan en person fick sin legitimation.¹²⁵

26. b) Att producera, distribuera, sprida, importera, exportera, bjuda ut, sälja eller inneha barnpornografi

Barnpornografibrottets placering

Barnombudsmannen anser att barnpornografi bör betraktas som ett sexualbrott mot det avbildade barnet. Barnpornografibrott hör därför hemma under 6 kap i brottsbalken (BrB) och inte som nu bland brotten mot allmän ordning i 16 kap. BrB. Barnpornografi kränker i första hand det avbildade barnet, vilket bör vara centralt för brottets placering. Givetvis kränker barnpornografi även barn som grupp, men detta är inte ett tillräckligt argument för en placering i 16 kap. BrB.¹²⁶

Barnombudsmannen är oroad över att det med dagens reglering är straffritt att sprida pornografiska bilder av ett fullt pubertetsutvecklat barn där den som sprider bilderna känner till att barnet är under 18 år, men där det samtidigt inte av bilden och omständigheterna kring den framgår att den avbildade personen är under 18 år. Med tanke på det lidande och den kränkning ett utsatt barn drabbas av anser Barnombudsmannen att det är orimligt att en sådan gärning är straffri.¹²⁷

Ungdomars rättsskydd

71. Kommittén rekommenderar att konventionsstaten med beaktande av den Allmänna kommentaren nr 10 om rättigheter för unga lagöverträdare (CRC/C/GC/10) och FN:s Riktlinjer om rättskipning i ärenden som rör barn som blivit offer för eller vittnen till brott (Ekonomiska och sociala rådets resolution 2005/20):

a) Ser över, med hög prioritet, den nuvarande tillämpningen av isolering, inklusive inför förändringar i den nuvarande lagstiftningen där så är lämpligt,

b) Begränsar tillämpningen av denna åtgärd till mycket sällsynta undantagsfall, minskar tidsperioden som är tillåten för den och strävar efter att så småningom ta bort den, samt

c) Säkerställer att alla barn som har blivit omhändertagna ges adekvat rättslig representation.

¹²⁵ Barnombudsmannen. Skärpt lagstiftning behövs för att skydda barn mot att sexualbrottsdömda arbetar i förskola och skola. Skrivelse 2013-07-18.

¹²⁶ Barnombudsmannen yttrande över betänkandet Barnet i fokus En skärpt lagstiftning mot barnpornografi (SOU 2007:54) samt Barnombudsmannen yttrande över promemorian Genomförande av EU:s direktiv om bekämpande av sexuella övergrepp mot barn, sexuell exploatering av barn och barnpornografi (Ds 2012:45).

¹²⁷ Barnombudsmannen yttrande över betänkandet Europarådets konvention om IT-relaterad brottslighet (SOU 2013:39).

a) Ser över tillämpning av isolering samt inför förändringar i lagstiftningen

"Det skulle inte få finnas någon isolering, utan bara ett rum med en soffa, där man kan sätta sig och prata istället för att låsas in i ett rum med madrass." Mia, 14.¹²⁸

*"Det är mörkt, du får ligga på en madrass utan kläder. Det är ett straff. För att man säger emot personalen."*¹²⁹

Barn och unga som är omhändertagna och placerade på särskilda ungdomshem är i en särskilt utsatt situation. I dag är det enligt lagstiftningen möjligt att hålla dem i så kallad avskildhet i särskilda isoleringsrum om de uppträder våldsamt eller är så påverkade av droger att de äventyrar ordningen på ungdomshemmet. Barnombudsmannens granskning av dokumentationen av drygt 450 avskiljningar på särskilda ungdomshem under sex månader 2008 visar att avskiljningar använts på ett sätt som inte är förenligt med vare sig artikel 37 i barnkonventionen, svensk lagstiftning eller de riktlinjer som Statens institutionsstyrelse (SiS) har. Avskiljning hade i flera fall använts rutinmässigt eller som bestraffning, och det fanns även exempel på att barn och unga som haft ångest eller befunnit sig i kris avskilts istället för att få adekvat behandling. Under den aktuella perioden hade cirka 100 avskiljningar berört barn under 15 år.

b) Begränsar tillämpningen, minskar tidsperioden samt strävar efter att ta bort åtgärden

*"Jag satt isolerad sju gånger på två månader när jag kom hit. Efter 24 timmar kan de ta ut dig i fem minuter, sen åker du in igen"*¹³⁰

Sedan Barnombudsmannens granskning 2009 har flera förändringar genomförts för att stärka rättigheterna för de barn som placeras på särskilda ungdomshem. SiS har förtydligat sina interna anvisningar, utbildat personal och skärpt rutiner kring beslut om isolering. Efterföljande år minskade både antalet avskiljningar och den tid som barn satt avskilda kraftigt men enligt preliminär statistik har det återigen skett en ökning. Detta indikerar att problemet med många och långa avskiljningar riskerar att öka när frågan inte uppmärksammas. Barnombudsmannen anser inte att de åtgärder som vidtagits är tillräckliga, utan menar att isolering inte bör tillåtas.

c) Säkerställer rättslig representation för alla som blivit omhändertagna

Ett beslut om avskiljning kan överklagas hos förvaltningsrätten. Av flera skäl sker inte detta. Barn och unga känner inte till möjligheten, och ett överklagande kan enbart ske i efterhand när avskiljningen redan ägt rum. Barn under 15 år saknar dessutom rätt att överklaga. I deras fall är det enbart vårdnadshavaren som kan överklaga. För att stärka rättssäkerheten föreslår vi att ett oberoende barnombud inrättas som företräder omhändertagna barns och ungas intressen.¹³¹

Barn som misstänks för brott och frihetsberövas – Sverige måste säkerställa barnets mänskliga rättigheter i arrest och häkte

Under år 2012 har Barnombudsmannen träffat barn och unga som frihetsberövats i arrest och häkte. Vi har besökt sammanlagt 13 polisarrestorer och häkten runt om i Sverige och genomfört kompletterande studier. Vår årsrapport 2013 visar på systematiska och mycket långtgående brister när det gäller frihetsberövade barns grundläggande mänskliga rättigheter.¹³² Barnombudsmannen anser att det krävs flera förändringar om Sverige ska leva upp till de krav barnkonventionen ställer:

¹²⁸ Barnombudsmannen. I'm sorry. 2010.

¹²⁹ Barnombudsmannen. I'm sorry. 2010

¹³⁰ Barnombudsmannen. I'm sorry. 2010

¹³¹ Barnombudsmannen. Förbud isolering av barn och unga. Skrivelse 2009-12-27.

¹³² Barnombudsmannen. Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

Bristfällig statistik angående barn i polisarrest

I Sveriges senaste rapport till barnrättskommittén saknas uppgifter om antalet barn som placerats i polisarrest för att de misstänks för brott samt uppgifter om den genomsnittliga tiden för frihetsberövandet. Barnrättskommittén har uttryckt sin oro över bristfällig statistik och uppmanar staterna att systematiskt samla in och föra statistik över användningen av och genomsnittslängden på frihetsberövande före rättegång. I Sverige har polismyndigheterna inte fört denna typ av statistik. Barnombudsmannens begärde därför under 2012 in uppgifter från landets polismyndigheter om det totala antalet insättningar av personer under 18 år i arrest under år 2011. Våra insamlade uppgifter visar att 3 052 insättningar av barn i arrest ägde rum under år 2011. Vår sammanställning ger en första nationell och regional bild av hur många insättningar av barn i arrest som sker under ett år i Sverige.

Kontinuerlig uppföljning av uppgifter som rör frihetsberövade barn är en förutsättning för att barns mänskliga rättigheter ska kunna upprätthållas. Jämförbara data som kan granskas bidrar till ökad öppenhet och minskad risk för rättsövergrepp samt ökar tilltron till rättsstaten. Barnombudsmannen anser därför att regeringen bör ge Rikspolisstyrelsen i uppdrag att systematiskt samla in statistik över antalet insättningar av barn i arrest samt tiden för frihetsberövandet.¹³³

Allt fler barn häktas i Sverige

När det gäller gruppen unga som misstänks för brott och som häktas finns det siffror som visar att denna grupp har ökat kraftigt i Sverige de senaste 15 åren. År 1998 häktades 41 barn, 2011 hade den siffran stigit till 122. Ökningen är anmärkningsvärd med tanke på att intentionen både i barnkonventionen och i svensk lagstiftning är att barn endast undantagsvis ska häktas.

Enligt svensk lag får häktning av barn endast ske om det är uppenbart att betryggande övervakning inte kan ordnas. Det krävs också synnerliga skäl, utöver de generella förutsättningar som måste vara uppfyllda, för att häktning ska kunna bli aktuellt. Samma krav gäller även för anhållningsbeslut. JO har uttalat att häktning av den som är under 18 år får förekomma enbart i extrema situationer.

För att undersöka på vilka grunder barn häktas har Barnombudsmannen genomfört en granskning av häktesprotokoll för barn som suttit häktade under det andra halvåret 2011 och det första halvåret 2012. Granskningen visar att det sällan framgår av protokollen hur bedömningen görs för vad som är att anse som synnerliga skäl. I lagstiftningens förarbeten framgår inte heller tydligt hur prövningen av synnerliga skäl ska gå till. Enligt Barnombudsmannen krävs att lagstiftaren förtydligar innebörden av synnerliga skäl.¹³⁴

För att minska användningen av frihetsberövande före rättegång krävs att de alternativ till anhållande och häktning, som innebär betryggande övervakning, samtidigt är godtagbara genom att de tillgodoser barnets mänskliga rättigheter. I betänkandet SOU 2012:34 föreslås nya påföljder för unga lagöverträdare, exempelvis ungdomsövervakning som inte innebär ett fullständigt frihetsberövande. Flera av dessa åtgärder skulle enligt vår mening kunna användas också för barn som misstänks för brott, i syfte att minska antalet frihetsberövanden före rättegång samt förkorta tiden för dem som ändå frihetsberövas.

Inget barn som misstänks för brott ska isoleras under utredningstiden

"Du försöker bara stanna kvar i den verkliga världen." Daniel

¹³³ ibid

¹³⁴ ibid

FN:s specialrapportör mot tortyr definierar isolering som en fysisk och social isolering av individer som är instängda i sina celler i 22 eller fler timmar per dygn. Att som barn placeras i häkte eller arrest i Sverige innebär nästan alltid att barnet under kortare eller längre tid isoleras enligt denna definition. Isoleringen är det som barn uppfattar som det absolut värsta. De barn och unga som Barnombudsmannen har träffat vittnar om en tillvaro som präglas av isolering och brist på mänsklig kontakt. Den psykiska påfrestningen beskrivs som känslor av panik, stark ångest och klaustrofobi, känslor som blir så starka och överväldigande att de är svåra att hantera. Barn beskriver att det krävs både vilja och styrka för att uthärda den enorma psykiska påfrestning isoleringen innebär. Självskadebeteende och tankar på självmord återkommer i flera berättelser.

Mot bakgrund av de allvarliga mentala skador eller lidande som isolering kan leda till för barn anser FN:s specialrapportör mot tortyr att isolering kan likställas med tortyr, grym, omänsklig eller förnedrande behandling. Enligt specialrapportören står isolering av unga, oavsett hur länge, i strid med artikel 7 i FN:s konvention om de medborgerliga och politiska rättigheterna samt artikel 16 i FN:s konvention mot tortyr och annan grym, omänsklig eller förnedrande behandling eller bestraffning. Rapportören anser att det borde förbjudas vad gäller barn. Inget barn bör enligt vår mening frihetsberövas i isolering under utredningstiden. De åtgärder som idag används för att bryta isoleringen är inte tillräckliga för att kompensera eller lindra barnens svåra upplevelser.

Staten måste ta ansvar för att skapa ett rättsskipningssystem där barn som misstänks för brott behandlas utifrån deras grundläggande rättigheter. Barnombudsmannen välkomnar att riksåklagaren, bland annat mot bakgrund av publiceringen av Barnombudsmannens rapport, låt tillsätta en arbetsgrupp som nu lämnat flera förslag som går i rätt riktning. Arbetsgruppen har bland annat föreslagit att ett lagstadgat förbud mot isolering av häktade ska övervägas.¹³⁵ Barnombudsmannen anser att det krävs ett uttryckligt förbud i lagstiftningen.¹³⁶

Inför tidsgränser

”Du väntar från det att du vaknar efter frukosten till lunch. Sedan sitter du mer eller mindre och väntar på middagen.” Mark

Enligt barnrättskommittén ska lagen tydligt ange på vilka grunder ett barn får placeras eller hållas i arrest eller häkte i väntan på rättegång. Tiden för frihetsberövande före rättegång ska begränsas i lag och regelbundet omprövas. Tidsfrister bör vara kortare än de som gäller för vuxna. Tiden i arrest för barn i Sverige är maximalt fyra dygn. Norge har infört en tidsgräns på 24 timmar för hur länge barn får vistas i arrest. Barnombudsmannen anser att så bör ske även i Sverige.

Ett barn som frihetsberövas före rättegång ska enligt barnrättskommittén formellt åtalas och ställas inför rätta senast 30 dagar efter det att frihetsberövandet började. Barnombudsmannen anser att Sverige ska leva upp till detta krav och införa en tidsgräns på 30 dagar för frihetsberövande före rättegång. Det innebär att staten måste prioritera utredningar där barn som misstänks för brott har frihetsberövats. Då frihetsberövande före rättegång ska ske för kortast möjliga tid krävs dessutom att staten prioriterar utredningsåtgärder som innebär att exempelvis kollusionsfaran minskar.¹³⁷

Inget barn ska placeras i arrest i dess nuvarande utformning

”Arresten är rena helvetet.” Axel

¹³⁵ Åklagarmyndigheten. Häktningstider och restriktioner. Rapport januari 2014.

¹³⁶ Barnombudsmannen. Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

¹³⁷ Barnombudsmannen. Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

”Det var väl mer eller mindre ens värsta mardröm, på arresten. Man behandlades inte som människa över huvud taget. De kastade in maten när det var dags. Hade du tur så höll förpackningen ihop. Annars kunde du få plocka upp maten från golvet och äta.” Mark.

Tiden i arresten är ofta en skrämmande upplevelse för ett barn. Barnen i vårt material beskriver arrestmiljön som obehaglig, omänsklig och nedbrytande. De jämför rutinerna och den fysiska miljön i arresten med att befinna sig i helvetet. Det bemötande som barnen beskriver att de får från personalen varierar, men kan sammanfattas som kallt, opersonligt eller direkt skrämmande. Barnen beskriver också känslan av att som människa vara mindre värd när man har frihetsberövats.

Att barn under rättsprocessen låses in i den miljön är inte i enlighet med barnets grundläggande mänskliga rättigheter. Det är inte heller att anse som rättssäkert, då barnet ska förhöras under den tid han eller hon befinner sig i arresten. Inget barn bör enligt vår mening frihetsberövas under utredningstiden i en arrest som är avsedd för vuxna. Det finns idag alternativ till arrestmiljön som ska användas. Enligt Rikspolisstyrelsen bör den som är mellan 15 och 18 år förvaras i polisarrest endast när det är absolut nödvändigt. Normalt bör den som är under arton år förvaras under bevakning i ett förhørsrum eller liknande utrymmen. Barnombudsmannen anser att om barnet anhålls och av någon anledning inte kan vistas i ett förhørsrum eller dylikt, bör han eller hon placeras i häkte istället för i arrest. Häktet innebär en mer mänsklig miljö där bemötandet, enligt barnen, i regel är betydligt bättre än i arresten.¹³⁸

Restriktioner ska individualiseras för barn

”Jag får inte prata med min mamma. Det tycker jag är för mycket, speciellt för en ung människa. Tänk dig, det finns de som är 15 bast som sitter här.” Malcolm

Av våra samtal med barn och unga, genomgång av statistik och häktesprotokoll samt diskussioner med företrädare för rättsväsendet framgår att det inte är ovanligt att barn beläggs med fulla restriktioner både under arrest- och häktestiden, vilket innebär att de har begränsats i sina kontakter med omvärlden. Det förekommer till och med att unga har suttit isolerade i häktet under flera månader, utan kontakt med vare sig familj eller någon annan utanför häktet. Ett av de viktigaste budskapen från ungdomarna vid intervjuerna är att just avsaknaden av kontakt med familjen kan vara svår att stå ut med. Vår granskning av häktesprotokoll visar att restriktioner beviljats i alla de fall där åklagaren begärt det (91 av 108 fall). Endast i ett mål har domstolen lyft fram den misstänktes låga ålder i samband med åklagarens begäran om restriktioner. Det är inte heller ovanligt att restriktionerna upprätthålls under relativt lång tid.

Kritiken mot Sverige både från Europarådets tortyrkommitté och från FN:s kommitté mot tortyr gäller användningen av restriktioner vid häktning. FN:s kommitté mot tortyr granskade Sverige 2008 och rekommenderade då Sverige att vidta åtgärder för att minska användningen av restriktioner och att förkorta den tid de används. Restriktionerna måste alltid bygga på konkreta grunder, vara individualiserade, stå i proportion till det brott individen är misstänkt för och tas bort omedelbart när behovet inte längre finns.

Barnombudsmannen anser att när rätten beslutar att häkta ett barn, ska den göra en individuell bedömning i varje enskilt fall av vilka restriktioner som är nödvändiga.¹³⁹

Alla barn ska alltid ha tillgång till en offentlig försvarare från det första förhöret

”Skillnaden om man har en advokat på ett förhör är att de inte skriker på en och säger inte rakt i ögonen att du ljuger.” Gomer

¹³⁸ ibid

¹³⁹ Barnombudsmannen. Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

I de berättelser vi har tagit del av verkar det vara mer regel än undantag att försvarare inte närvarar vid polisens första förhör med en ungdom. En vanlig orsak till detta är att barnen själva avsäger sig den rättigheten, eftersom de tror att de då får lämna arresten snabbare. Barn och unga som vi talat med upplever att de redan i förhöret är dömda på förhand, det vill säga att rättsväsendet har bestämt sig för att de är skyldiga. Sättet som de behandlas på under förhöret kan bidra till att stärka den känslan, och därmed också bidra till att de ger upp eller säger det som förhørsledaren vill höra. I värsta fall kan det innebära att den unge erkänner handlingar som han eller hon inte har begått.

Alla barn måste garanteras grundläggande rättigheter under rättsprocessen. Enligt barnkonventionen ska varje frihetsberövat barn ha rätt att snarast få tillgång till juridiskt biträde och annan lämplig hjälp.

Det ska inte finnas utrymme för rättsprocessens aktörer att genom påtryckningar, hot och löften få barnet att avsäga sig dessa rättigheter. Dessutom är barnet i underläge redan genom rättsprocessens utformning, och det kan därför i de allra flesta situationer inte anses acceptabelt att barnet avsäger sig den rätten. Det är i de flesta fall omöjligt för ett barn att förutse konsekvenserna av detta, och därför behöver rättsprocessens aktörer ta sitt ansvar för att garantera barnet dess grundläggande mänskliga rättigheter. Att barnet alltid ska garanteras en offentlig försvarare får dessutom inte innebära att tiden för frihetsberövandet förlängs. Detta ställer krav på samhället att se till att försvarare kan utses, oavsett tidpunkt. Det måste dessutom kunna ske skyndsamt.¹⁴⁰

Inrätta ett oberoende barnombud

"Man kan inte klaga, nej. Eller kan man?" Axel

I våra samtal med barn och unga är det tydligt att barnet inte alltid har kunskap om att man kan klaga på tillvaron och överklaga beslut. Europarådets tortyrkommitté har riktat kritik mot Sverige för att unga inte har blivit informerade om sina rättigheter. Kommittén menar att Sverige måste säkerställa att alla frihetsberövade personer får sådan information.¹⁴¹ Barnombudsmannen ser allvarligt på att så många ungdomar inte haft en klar uppfattning om hur systemet fungerar eller hur man ska gå tillväga för att överklaga ett beslut. Rätten till information är grundläggande för att ett barn ska kunna ha inflytande över sin situation och en central rättighet enligt barnkonventionen.

Institutioner där barn frihetsberövas är ofta stängda för omvärldens granskning. Därför är det viktigt att varje barn som frihetsberövas har rätt till information och tillgång till klagomekanismer. Dessa mekanismer måste vara kända och lättillgängliga för barn. Barnombudsmannen anser att det ska inrättas ett oberoende barnombud, som ska vara en självständig instans dit frihetsberövade barn och ungdomar kan vända sig med eventuella klagomål om hur deras mänskliga rättigheter har tillgodosetts under rättsprocessen. Ombudet ska företräda barnet och ha rätt att driva ärenden i domstol för att utverka skadestånd.¹⁴²

Barn som brottsoffer eller vittnen till brott

72. Kommittén rekommenderar också att konventionsstaten genom adekvata lagbestämmelser och föreskrifter säkerställer att alla barn som är brottsoffer eller vittnen till brott, exempelvis barn som är offer för utnyttjande, våld i hemmet, sexuell och ekonomisk exploatering, bortförande eller människohandel, eller vittne till sådant brott, ges det skydd som konventionen kräver. Konventionsstaten ska också till fullo beakta FN:s Riktlinjer om rättskipning i ärenden som rör

¹⁴⁰ ibid

¹⁴¹ Europarådets tortyrkommitté (CPT/Inf(2009)34).

¹⁴² Barnombudsmannen. Från insidan. Barn och ungdomar om tillvaron i arrest och häkte. 2013

barn som blivit offer för eller vittnen till brott (bilaga till Ekonomiska och sociala rådets resolution 2005/20 från den 22 juli 2005).

Barn som bevittnat våld bör ges straffrättslig status som målsägande

Barn som bevittnat våld definieras som brottsoffer enligt socialtjänstlagen och har rätt till brottsskadeersättning. Barnombudsmannen anser dock att det behövs en utvidgning och att barn som bevittnat våld bör ges straffrättslig status som målsägande. Som målsägande skulle ett barn som bevittnat våld kunna tilldelas en särskild företrädare. Därmed skulle barnet kunna förhöras utan vårdnadshavarens medgivande i de fall då exempelvis vårdnadshavaren är misstänkt. Domstolar och socialnämnder gör inte riskbedömningar i samma utsträckning för barn som bevittnat våld som för barn som själva utsatts för våld. Genom att ge barn som bevittnat våld samma straffrättsliga status som brottsoffer skulle barnens ställning stärkas. Vidare skulle barn som målsägande, med hjälp av ett biträde, själva kunna ansöka om brottsskadeersättning.¹⁴³

Det är olyckligt att barn som utsätts för våld i nära relationer med dagens reglering är helt beroende av att vårdnadshavaren ansöker om brottsskadeersättning. En vårdnadshavare som befinner sig i en utsatt situation förmår inte alltid att se till barnets bästa. Det kan även finnas tillfällen när det inte ligger i en förälders intresse att kräva den andra föräldern på betalning. Dessutom kan båda föräldrarna vara de skadevållande.¹⁴⁴

Rättsprocessen – snabbare hantering och bättre information behövs

"Det tog oerhört lång tid. Det tog kanske ett och ett halvt år tror jag, och sen lades det ner helt, för då hade jag inte tillräckligt tydliga minnen."

I våra samtal med barn och unga framkommer att barn upplever rättsprocesserna som alldeles för långa och utdragna.¹⁴⁵

Barnombudsmannens enkätundersökning¹⁴⁶ av åklagarkamrarnas handläggning av ärenden där barn misstänks vara utsatta för vålds- eller sexualbrott i nära relationer, visar att runt 40 procent av landets åklagarkammare inte alltid håller den tidsfrist på två veckor för det första förhöret som i dag rekommenderas. Barnombudsmannen anser att det bör lagstiftas om en gräns för hur lång tid som får förflyta mellan anmälan och det första förhöret med barnet. Den rekommenderade tidsfrist som finns idag har uppenbart inte haft en tillräckligt styrande effekt.¹⁴⁷

Vidare anser vi att samhället måste markera tydligt genom lagstiftning och resursfördelning att brott mot barn alltid ska ha hög prioritet och att utredningen ska bedrivas skyndsamt. Vi anser att det är positivt att genom lagreglering försöka åstadkomma en förkortning av handläggningstiderna i domstol när det gäller mål med unga målsäganden.¹⁴⁸

I Barnombudsmannens möten och samtal med barn framkommer också att det för en del barn är svårt att förstå varför en misstänkt förövare kan frias, trots att barnet har berättat vad som hänt. Barnombudsmannen anser att barns rätt att under en rättsprocess få tydlig information på ett sätt som de kan förstå bör förstärkas.¹⁴⁹

¹⁴³ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet En ny brottsskadelag (SOU 2012:26)

¹⁴⁴ Barnombudsmannens yttrande över betänkandet En ny brottsskadelag (SOU 2012:26)

¹⁴⁵ Barnombudsmannen, Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

¹⁴⁶ Barnombudsmannen. Tid för rättvisa. Enkätstudie av åklagarkamrarnas handläggning av ärenden där barn misstänks vara utsatta för vålds eller sexualbrott i nära relationer, 2012

¹⁴⁷ Barnombudsmannen, Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012

¹⁴⁸ Barnombudsmannens yttrande över promemorian Skyndsamhetskrav och tidsfrister i ärenden med unga misstänkta och unga målsägande (Ds 2013:30)

¹⁴⁹ Barnombudsmannen, Signaler, Våld i nära relationer. Barn och ungdomar berättar. 2012